

Küresel Kapitalizmin “Anayasası”: GATS

Selime Güzelsarı

Dünya kapitalist sisteminin gündemine 1995’te Dünya Ticaret Örgütü’nün kurulmasıyla giren ve o tarihten bu yana hizmet ticaretinin liberalizasyonunda önemli bir rol oynayan Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)¹, uzun bir gecikmeyle de olsa Türkiye’nin akademik ve politik tartışma konuları arasına katıldı. GATS’ın, sosyal ve siyasal kuramın özellikle 1990’lardan bu yana “küreselleşme” büyük başlığı altında tartışmaya açtığı konuların arasına girmesi için, neredeyse, Seattle’de patlak veren sokak protestolarını beklemesi gerekmişti. “Dünya bir meta değildir”, “Yaşam bir pazar değildir”, “Başka bir dünya mümkün” sloganları etrafında bütünleşen bu muhalefet hareketini 30 Kasım 1999’da Seattle’de bir araya getiren şey, ticari serbestleşmede ileri adımlar atmaya hazırlanan sermaye güçlerinin uluslararası toplantılarından birini, DTÖ 3. Bakanlar Konferansı’nı, engelleme talebiydi. Daha sonra küreselleşme karşıtı eylemler olarak anılacak olan bu simgesel hareketin örgütlenmesinin gerisinde ise, 1990’lardan bu yana uygulanan neoliberal politikalar ve bu politikaların açığa çıkardığı ekonomik, siyasal ve toplumsal sonuçlar yatıyordu. Seattle, o güne kadar uygulanan neoliberal politikalara karşı sosyalistinden anarşistine, sendikacı işçisinden işsizine, köylüsünden çevrecisine toplumun örgütlü - örgütsüz tüm kesimlerinin direniş isteğinin ilk yükseldiği yer oldu.

Özetle, bir yandan küreselleşen kapitalizm uluslararası kurumlaşmasını sağlayacak oluşumları örgütleyerek aracı mekanizmalarını yaratmakta ve bu oluşumların dayandığı anlaşmalara işlerlik kazandırarak yeniden yapılanmaktaydı;

¹ *General Agreement on Trade in Services (GATS).*

2 Ulusal düzeydeki bu büyüme, gerek hizmet sanayilerinin gayri safi yurt içi hasıladaki payındaki artış, gerekse de bu sanayilerdeki istihdamın ulusal toplam istihdam payı içindeki artışı ile ifade edilmektedir (Erdoğan, 2002: 69). Bu dönemde, dünya doğrudan yabancı yatırımlar stokunda hizmet sektörünün payı % 50'ye ulaşırken, sanayinin payı % 40'tır (Adda, 2002: 91).

diğer yandan da, kapitalist düzenin dayattığı sermaye tahakkümüne, toplumsal yıkımlara, sömürüye, eşitsizliklere ve dışlanmışlığa tepki duyan önemli bir toplumsal muhalefet hareketi de Seattle'dan bu yana sesini giderek yükseltmekteydi. Bu yazı, bu sürecin taraflarından birincisini, yani DTÖ'yü ve örgütün kuruluş anlaşmalarından biri olan GATS'ı konu alacaktır. Ancak, GATS'ın buzağının görünen parçalarından sadece biri olduğunu belirtmek gerekir. Hem diğer parçaların hem de buzağının bütününe yönelen tepkilerin ve bu tepkileri temsil eden toplumsal kesimlerin incelenmesi ise bir başka yazının konusu olacak denli kapsamlı analizleri gerektirmektedir.

Bu çerçevede, kapitalizmin küresel düzeyde yeniden yapılandığı günümüz gerçekliğinde kamu *hizmetlerinin ticarileştirilmesi* ne anlama geldiği ve GATS ile bu sürecin nasıl bir ivme kazanacağı; DTÖ ve GATS'ın *kime ve neye karşı inşa edildiği*, nasıl bir ekonomik ve siyasal rekabet alanı yarattığı, bu alanın taraflarının (ulus-devletler) kimler olduğu; GATS'ın küreselleşen kapitalist düzenin hangi politik projesine denk düştüğü sorularına bu yazının sınırları içinde cevap aramaya çalışacağız.

1. Hizmet Ticaretinde Uluslararasılaşmadan Serbestleşmeye

Hizmet sanayilerinin ulusal ekonomiler içindeki payları özellikle 1980 sonrasında önemli oranda artmış² ve hizmetler, uluslararası ticaret alanında en hızlı büyüyen sektör konumuna yerleşmiştir. Mal üretiminin uluslararasılaşmasına ve hizmet sanayilerinin ulusal ekonomiler içindeki payının giderek büyümesine paralel olarak, hizmet sanayileri de uluslararasılaşma sürecine katılmıştır. Bu nedenle hizmet üretiminin hem üretim alanı ile hem de malların ve paranın dolaşım alanı ile bağlantılı olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, gerek üretim sürecinin öncesinde (pazar araştırması, ürün tasarımı) ve üretim süreci sırasında (kalite kontrol, ekipman kiralama, bakım onarım, muhasebe, işgücü eğitimi, personel yönetimi, hukuki hizmetler, telekomünikasyon hizmetleri, sigorta, finansman ve güvenlik), gerekse de üretim sonrasında (reklam, dağıtım, ulaştırma, garanti süresi hizmetleri) pek çok alanda hizmet girdileri gerekmektedir. Dolayısıyla, hem mal ve hizmet üretimi hem de malların uluslararasılaşması ile hizmetlerin uluslararasılaşması birbiriyile doğrudan ilişkili süreçler olarak ele alınmalıdır. Özellikle günümüz küresel kapitalizm koşullarında, üretken sermaye uluslararası dolaşım içine girdiği için

hizmet üretiminin uluslararasılaşması da büyük bir sıçrama göstermiştir. Böylece hizmetler, gerek uluslararası üretim zincirinin kendi içindeki parçalarının birbirine bağlanmasında, gerekse de uluslararası üretim alanı ile uluslararası ticari ve mali alanların birbirine bağlanmasında önemli bir yere sahip olmuştur (Erdogdu, 2002: 69, 77-78).

Hizmetlerin mallardan ayrılan en temel özellikleri dokunulmaz ve stoklanamaz olmalarıdır. Hizmet ticareti alanında uluslararası düzeyde avantaj yakalamayı olanaklı hale getirebilecek tek yol ise dış piyasaya yatırım yapmaktan geçer. Çünkü, hizmetlerin uluslararası dolaşımı uluslararası ticaretten daha çok doğrudan uluslararası yatırımlar tarafından yönlendirilir. Bu nedenle, doğrudan yatırımlar yoluyla gerçekleştirilen hizmet ihracatını tekelinde tutan gelişmiş kapitalist ülkelerin az gelişmiş ülkelerdeki hizmet sanayilerine yatırım yapabilmelerinin koşulu hizmet sanayilerinin serbestleştirilmesidir. 1980'lere kadar bu eğilimin tam olarak gerçekleştirilemediği görülmektedir. Çünkü, hizmet sanayilerinin önemli bir kısmının ya kamusal olması ya da devletin denetim ve düzenlemesi altında bulunması serbestleşmeyi görece engellemiştir. Ancak, 1980 sonrasında uygulanan özelleştirmeler ve deregülasyon politikaları ile elektrik, su, haberleşme, ulaşım, bankacılık, sigorta gibi devlet tekelinde bulunan ana hizmet sektörleri uluslararası rekabete, dolayısıyla da doğrudan uluslararası yatırımlara açık hale getirilmiş, ardından buna dağıtım ağları, reklamcılık ve danışmanlık hizmetleri, turizm ve seyahat acenteleri, otelcilik ve lokantacılık, haber ajansları, gazete ve televizyon kanalları gibi çokuluslu şirketlerin etkin olduğu faaliyetlerin uluslararasılaşması eklenmiştir (Adda, 2002: 90-91). Ancak, uluslararası ticaret alanında hızla büyüyen hizmet ticaretinde üstünlük gelişmiş kapitalist ülkelere aittir. Dünya hizmet ticaretinin yaklaşık % 50'si Batı Avrupa ve % 25'i Kuzey Amerika ülkeleri olmak üzere % 75'lik bölümü söz konusu ülkelere; geriye kalan % 25'lik bölümün ise % 20'si Asya, % 3'ü Latin Amerika ve % 2'si Afrika ülkelerine düşmektedir (Güler, 2002: 4-5). Bu nedenle, hizmetlerin dünya çapında serbestleştirilmesinden en büyük pazar payını ve karı alanlar da merkez kapitalist ülkelerin sermaye grupları olmaktadır.

Bu çerçevede, küresel kapitalizm koşullarında artan rekabet sorununa çözüm arayan, karlılık oranlarını artırmak ve pazarı genişletmek için hizmetlere yönelen ve dünya piyasalarında etkinliğini giderek arttıran sermaye grupları, uluslararası hizmet ticare-

3 Tarihin en büyük ve çatışmalı ticaret raundu olarak anılan GATT - Uruguay Raundu (1986-1994) 15 Nisan 1994 yılında Marakeş'te Nihai Senet'i 134 ülkenin imzalamasıyla son bulmuştur. Raundun en önemli sonuçlarından biri, ülkeler arasındaki serbest mal ve hizmet ticaretini teşvik edecek ve denetleyecek bir örgütün, DTÖ'nün, kurulmasıydı. Raundun sonunda sermayenin dünya coğrafyası üzerinde üretimden pazarlamaya, mülkiyet edinmeden yatırıma hiçbir sınırlama ve denetimle karşılaşmaması için kurumsal ve yasal tüm düzenlemelerin yapılmasında anlaşmaya varıldı. Böylece, dünya genelinde mal ticaretini belirleyen GATT (Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması), hizmet ticaretini belirleyen GATS (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması), fikri mülkiyet haklarını belirleyen TRIPS (Fikri Mülkiyet Haklarıyla Bağlantılı Ticarete İlişkin Anlaşma) ve ticaret haklarını belirleyen TRIMS (Ticarette Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması) anlaşmaları bu uzun ticaret sürecinin sonunda DTÖ'nün kuruluş anlaşmaları olarak düzenlenmiştir ve DTÖ üyesi tüm ülkeler bu anlaşmalara taraf sayılmıştır. DTÖ kuruluş anlaşmalarının tamamının ayrıntılı incelemesi için bkz. (Yılmaz, 2001: 23-59).

tine ilişkin küresel düzeyde bağlayıcı kararların alınmasını, uygulamaların denetlenmesini ve tüm dünyada hizmet sektörlerinin “serbest” ticarete açılmasını sağlayacak düzenleyici ve liberalizasyonu kurala bağlayıcı örgütlere ve hukuki düzenlemelere gereksinim duymaya başlamıştır. Aşağıda inceleyeceğimiz GATS, sermayenin bu talebini karşılayacak nitelikte donatılmış bir anlaşma olma özelliğine sahiptir. Ancak, oldukça kapsamlı bir anlaşma olan ve günümüzde halen yenilenerek genişletilen GATS'ın her bir maddesinin ya da hükmünün ayrı ayrı ele alınması bu yazının sınırlarını aşacağından, biz burada anlaşmanın öne çıkan kimi ilkelerine ve özelliklerine değinmekle yetineceğiz ve anlaşmanın özünü ortaya koymaya çalışacağız.

1.1. Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)

DTÖ'nün³ kuruluş anlaşmalarından biri olan GATS, uluslararası hizmet ticaretine ilişkin temel kavram, kural ve ilkeleri küresel düzeyde belirleyen, tüm hizmet sektörlerini ve bu hizmetlerin üretilmesi için gerekli olan tüm metallerin üretimini de kapsayan ilk çok taraflı yatırım ve ticaret anlaşmasıdır. Sadece sınır ötesi ticaretle sınırlı olmayan bu anlaşma, doğrudan yatırımlar yoluyla gerçekleştirilen hizmet ihracı da dahil olmak üzere hizmet sunumunun her türlü biçimini kapsar.⁴ Bir hizmet sunucunun bir diğer üye ülkenin hizmet sektörüne sermaye yatırımı yapabilmesinin önündeki tüm engellerin ortadan kaldırılması ise GATS'ın en temel hedefleri arasında yer almaktadır. Hizmet ticaretinin serbestleştirilmesinin uluslararası sermaye grupları açısından asıl önemi, kuşkusuz, dış pazarlarda ticari varlık tesis etmek ve bunun için hizmet üretiminde ve hizmet satışında öne çıkan ulusal düzenlemelerin tümünden kurtulmaktır. Böylece yabancı yatırımcılara şirket şubeleri açma, tröstler oluşturma, ortaklık tesis etme, tümünden mülkiyet edinme, birlik, temsilcilik, ya da bu tip kuruluşların şubelerini açma veya satın alma gibi olanakları sağlanmış olacaktır. Anlaşmanın DTÖ tarafından “dünyanın ilk çok taraflı yatırım anlaşması” olarak tanımlanmasının gerisinde de bu amaç yatmaktadır (Erdoğan, 2002: 79-81).

Kapsamı oldukça geniş tutulan anlaşmanın imzalanmasının ardından DTÖ başkanı Renato Roggerio'nun “*Korkarım şu anda ne Hükümetler neyin altına imza attıklarınının, ne de şirketler neler kazandığının farkında değiller*” diyerek imada bulunması gerçektense boşuna değildi. Nitekim, hizmet sektörleri alanında faaliyet gösteren şirketler, GATS aracılığıyla uluslararası ticaretin

önündeki kısıtlayıcı engelleri tamamen ortadan kaldırmak ve tam liberalizasyonu sağlamak için küresel kuralların geçerliliğini dayatma olanağı yakalamışlardır. Hizmet sektöründe uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırarak tam liberalizasyonu hedefleyen GATS anlaşmasına imza koyan devletler, hangi hizmet sektörlerini serbestleştireceklerini liste halinde açıklamakla yükümlüdürler. Anlaşma, genel hükümlerinin yanı sıra üye ülkelerin her sektör için belirlediği bu taahhüt listeleriyle yürümektedir. Uruguay Raundu⁵ sonunda kurucu üye olarak DTÖ'ye resmen üye olan ve GATS sektörel sınıflandırma listesinde yer alan 155 hizmet faaliyetinden 72'sine taahhüt veren Türkiye o günün az gelişmişler şampiyonu sayılmaktadır.⁶ Çünkü, DTÖ istatistiklerinin yaklaşık değerlerine göre, hizmetler ihracatında % 1,5'lik bir payla dünyada 17. sırada, ticari hizmetler ithalatında ise % 0.6'lık bir payla 33. sırada yer alan Türkiye'nin özel taahhütler listesindeki kapsama oranı yaklaşık % 46.6 iken az gelişmiş ülkelerin ortalaması % 18'dir.

Liberalizasyonun hukuki çerçevesini oluşturan GATS anlaşması kamusal alanlar dahil tüm hizmet alanlarında uluslararası sermayenin önündeki engellerin kaldırılmasının hukuki şartlarını kurallara bağlamaktadır. Bu niteliği ile GATS geriye dönüşü engellemekte (*stand still*); yerli - yabancı şirketler arasında eşit hakları savunmakta; uyuşmazlıkların çözümünde ulusal kuralları by-pass ederek çözümü DTÖ mahkemelerine bırakmaktadır. Tüm bu ilkelerin bağlayıcılığında, geçmişte yapılan taahhütlerden ve programlardan vazgeçilemeyeceği gibi anlaşmanın periyodik müzakereler aracılığıyla yeniden yapılandırılması, genişletilmesi ve daha kapsayıcı bir ticari anlaşma olarak düzenlenmesi (*built-in*) gerekmektedir.⁷

Bir anlaşma olarak incelendiğinde GATS'ın muğlak, anlaşılmaz ve son derece esnek düzenlendiği görülecektir. Bu haliyle GATS'ın dili, küreselleşen kapitalist düzeni ve bu düzenin politik projelerini meşrulaştıran bir işlevi de yerine getirmektedir. GATS'ın kavramlar ve tanımlar açısından muğlak ve anlaşılmaz bıraktığı kilit konuların başında "hizmet" tanımlaması gelmektedir.⁸ GATS'ta hizmetler tanımından ne kastedildiğinin anlaşılması, gerek anlaşmanın özünü ve evrileceği yönü göstermesi, gerekse anlaşmanın kapsamına hangi hizmetlerin girdiğinin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca, GATS'ın eğitim, sağlık, su, enerji vb. kamusal hizmet alanlarını etkileyip etkilemeyeceği sorusu da anlaşmanın hangi hizmetleri kapsayıp kapsamadı-

4 Bkz. (http://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/serv_e.htm). Uluslararası hizmet ticareti mal ticaretinde olduğu gibi sadece ithalat ve ihracat biçiminde sınır ötesi bir ticarete konu olmadığı için, uluslararası hizmet ticaretinin hangi biçimlerde gerçekleştiği konusunda belirsizliklere yol açmaktadır. Uluslararası hizmet ticaretinin biçimleri (mode) GATS içinde dört başlık altında sınıflandırılmıştır: 1. *Sınır ötesi ticaret*: Telekomünikasyon aracılığıyla finansal hizmetlerin verilmesi, "uzaktan eğitim", "e-ticaret", disket aracılığıyla plan, proje türünden hizmet sunumları; 2. *Yurt dışında tüketim*: Hizmet tüketicilerinin bir diğer üye ülkeye giderek eğitim, sağlık ve turizm gibi hizmetleri tüketmeleri; 3. *Ticari varlık oluşturma*: Hizmet sunucularının diğer bir üye ülkedeki hizmet sektörüne doğrudan yabancı sermaye yatırımları yapmaları; 4. *Gerçek kişilerin hareketi*: Hizmet sunucularının bir başka üye ülkeye gelerek, eğitim hizmetleri ya da mühendislik hizmetleri gibi kısa süreli hizmetleri sunmaları.

5 1947'de GATT'ın imzalanmasının ardından liberalizasyon hedefine ulaşmak ve serbest ticareti geliştirmek için yapılan çok taraflı ticaret görüşmelerine, ticaret turları veya "raund" adı verilmektedir.

6 Türkiye'nin 1994'te li-

beralizasyon için taahhüt ettiği listede mesleki hizmetler, haberleşme, müteahhütlik ve mühendislik - mimarlık, eğitim, çevre, mali, sağlık, turizm, ulaştırma hizmetleri ve bunları alt dalları yer almaktaydı. Bu liste DPT'nin ifadesiyle, "Gelişmekte olan ülkeler tarafından sunulan önerilerin en kapsamlısı ve en ilerilerinden biri olup bazı gelişmiş ülke önerileriyle boy ölçüşecek düzeydeydi" (DPT, 2000: 54); ayrıca bkz. (<http://www.hazine.gov.tr/gats/index.htm>).

- 7 GATS, birincisi tüm taraflarca uygulanması gereken temel kurallar, ikincisi bazı hizmet sektörlerinin özel durumlarına ilişkin ekler ve kararlar, üçüncüsü de ülkelerin üstlendikleri özel yükümlülükleri gösteren özel taahhüt listeleri olmak üzere üç bölümden oluşan uluslararası bir anlaşma metnidir. Anlaşma metni için bkz. (R.G: 25 . 0 2 . 1 9 9 5 , 22213 (Mükerrer) *Hizmet Ticareti Genel Anlaşması*; <http://www.hazine.gov.tr>).
- 8 GATS'in 1:3 Maddesi'ndeki "hizmetler" tanımına göre, "(b) hizmetler, resmi otoritenin [kamu gücü] uygulanmasında sunulan hizmetler dışında kalan her sektördeki hizmetleri kapsar. (c) Resmi otoritenin uygulanmasında sunulan hizmet, ticari amaç dışında ve bir ya da fazla hizmet sunucusuyla rekabet etmeksizin sunulan

ğına bağlı olarak açıklanabilir. Hizmet ticaretine ilişkin bir anlaşma olarak tanımlanan GATS görünürde kamusal hizmetleri uluslararası hizmet ticaretinin ve liberalizasyona açılacak olan hizmet alanlarının kapsamı dışında bırakmaktadır. Bu görüntünün gerisine bakılmadığında⁹ ilk elden GATS'ın aslında doğrudan özel sektörü ve onun çıkarlarını ilgilendiren bir anlaşma olduğu yanılması üretilebilir. Anlaşmanın hizmet tanımı esas alınacak olursa, kamu hizmeti olarak tanımlanabilecek hiçbir şey yoktur. Şöyle ki, GATS'a göre bir hizmetin uluslararası sermayeye açılmamasının tek sınırlaması, kamusal otoriteler tarafından yerine getirilen bir hizmetin ticari nitelik taşımaması ve hizmet yerine getirilirken rekabetçi ortamın oluşmamasıdır. Bir hizmet alanında bu şartlardan sadece biri geçerli olduğunda bu alan GATS kapsamında sayılacaktır. Başka bir deyişle, tümüyle kamusal olarak yerine getirilmeyen, kısmen piyasaya açılmış olan tüm hizmetler ticari hizmet kapsamında değerlendirileceğinden GATS kapsamına alınabilecektir.¹⁰ Bir örnekle açıklamak gerekirse, GATS mantığı şu şekilde işlemektedir: Diyelim ki anlaşmada su hizmetleri ele alınıyor. Önce büyük soru sorulmaktadır: Su alınıp, satılabilir bir meta mı? Piyasada rekabeti mümkün olan bir hizmet mi? Yanıt, evet oluyor; çünkü piyasada özel şirketler tarafından satışa sunulan şişe suları var ve siz kullanmak için para ödüyorsunuz; ve kamunun bu hizmeti vererek bu şirketlerin ticaretine engel olması da serbest ticarete aykırıdır. Eğitim ve sağlık hizmetleri, posta hizmetleri, enerji, ulaşım gibi tüm sosyal hizmetler; hapishane ve adli hizmetler gibi devletin temel görev alanları için de aynı mantık yürütüldüğünden bu hizmetlerin kamusal hizmet olmadığı, ticari birer meta olduğu hükme bağlanmış oluyor. Böylece, temel kamu hizmetlerinden başlayarak sermayeye açılan kamu hizmetlerinden geriye sadece yukarıdaki ilkeleri karşılayan doğum, ölüm kayıtları ve güvenlik (polis ve ordu)¹¹ gibi kimi idari ve teknik nitelikteki hizmetler kalmakta; diğer hizmetlerin üretimi ve sunumu, ister kamu isterse özel kesim tarafından yerine getiriliyor olsun, uluslararası sermayeye açılmış olmaktadır. Dolayısıyla, GATS'ın esas genişleme alanı kamu hizmetleridir ve anlaşmayla tüm kamusal hizmet alanlarının küresel piyasa işleyişinin içine dahil edilmesi hedeflenmektedir.

Anlaşma, birincisi tüm hizmet sektörlerine uygulanacak temel kuralları (örneğin, en çok kayrılan ülke ilkesi ve şeffaflık) ve sadece ülkelerin taahhüt listesinde gösterdikleri hizmetlere uygulanan pazara giriş ve milli muameleye ilişkin özel yaptırımları

çermektedir. GATS'ın temel ilkeleri arasında ise "*milli muamele ilkesi*" ve "*en çok kayırlan ülke ilkesi*" yer almaktadır. Birinci ilkeye göre, bir ülkeye giren sermaye, o ülkenin kendi sermayesine tanıdığı tüm avantajlara sahip olacaktır. Başka bir deyişle, GATS hükümleri çerçevesinde belirlenen tüm hizmet sektörleri piyasaya açılırken yerli ve yabancı hizmet ticareti yapanlar eşit sayılacaktır. Bunun anlamı, hiçbir ülkenin kendi sermayesine yabancı sermayeye sağladığı avantajlardan daha fazlasını sağlayamayacağıdır.¹² İkinci ilkeye göre ise, bir ülke ekonomik, siyasi ve kültürel ortaklıkları nedeniyle kendisine yakın gördüğü ya da karşılıklı işbirliği kapsamında çıkarı olduğunu düşündüğü bir ülkeye (DTÖ üyesi olsun ya da olmasın) tanıdığı ticari ayrıcalıkları aynen tüm GATS üyelerine de uygulamak zorundadır. Bu durumda bir ülkeye hizmet ticareti için gelen tüm sermaye grupları aynı haklara ve avantajlara sahip olacaktır. Ayrıca, hizmet ticareti alanında belirli ülkelere verdikleri ayrıcalıkları (derogasyon listesi) listeleyen üye devletlere, bu ayrıcalıkları anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten (1995) itibaren en fazla on yıl boyunca diğer DTÖ üyelerine uygulamama hakkı tanınmıştır. Çünkü, ülkenin anlaşmaya konulma nedenlerinin başında üye devletlerin kendi aralarında, karşılıklı ya da tek taraflı ayrıcalıklar tanıyan, ikili anlaşmalar yapmalarını engelleme amacı vardır.

Yukarıdaki iki ilkeye dayanarak uluslararasılaşan sermaye, hizmet ticareti için gittiği üye ülkelerde hem yerli sermayeye hem de diğer sermaye gruplarına karşı kendini korumakta ve böylece GATS ile yabancı sermayeye avantaj sağlayacak her türlü önlem alınmaktadır. Anlaşmayı imzalayan herhangi bir üye eğer bu ilkelere ihlal edecek olursa diğer üyelerin DTÖ'ye başvurma ve ilgili devleti dava etme hakkı vardır. Örneğin bir devlet, hizmet sunucuları için lisans alma ya da belli kalite standartlarına uyma gibi düzenlemelere başvuracak olursa, bu düzenlemeler "ticareti gereğinden çok engellemeyecek" türde olmak zorundadır. Aksi takdirde hizmet sunucusunun geldiği ülkede uğrayacağı zararı ev sahibi ülke karşılayacaktır. Anlaşma bu gibi uyumsuzluk durumlarında yatırımcıları DTÖ bünyesindeki Anlaşmazlık Çözme Mutabakatı çerçevesinde Tahkim Kuruluna yönlendirmektedir. İşleyiş açısından bakıldığında GATS'ın, MAI anlaşma taslağındaki tüm hükümleri aynen içerdiği görülmektedir. Bu çerçevede DTÖ, ülke yasalarını uygunluk açısından yargılama yetkisine sahip kılınarak devletlerin kamu yararına ilişkin düzenlemeleri korumaya yetkisine getirilen kısıtlamalar bu mekanizma aracılığıyla

hizmet anlamında-
dır."

9 Ancak, hizmet tanımı (kamu hizmeti ya da özel hizmet) ve hizmet ticareti üzerine yapılan analizler ve tartışmalar bu yazının sınırlarını aşan, kendi başına ayrı bir çalışma konusu olacak denli kapsamlıdır. Bu nedenle burada tartışmayı GATS'ın kamu hizmeti tanımlamasıyla sınırlamaya çalışacağız. Kamu hizmeti kavramının derinliğine analiz edildiği bir çalışma için bkz. (Karahanoğulları, 2002).

10 GATS'ın kapsadığı alan esasen "ticari amaç temelinde hizmet sunumu" ve "bir ya da daha fazla hizmet sunucusuyla rekabet koşullarında hizmet sunumu" tanımlamalarından ne anlaşıldığına bağlı olarak açıklanabilir. Burada, GATS'ın kapsadığı alan ile Madde 1:3 (b,c)'nin kapsamı arasındaki ilişkiyi temel alarak, eğer "ticari temel" ve "rekabet"i geniş olarak yorumlarsanız, kamu gücü terimini daraltmış olursunuz. Bu nedenle de bütün hizmet alanlarını GATS kapsamında saymanız gerekir. Tam tersi durumda ise, yani "ticari temel" ve "rekabet"in daha dar bir yorumunu anlaşmaya uyarlandığınızda, "kamu gücü"nü alanı genişleyecek ve az sayıda hizmetin anlaşma kapsamına gireceğini ileri sürebileceksiniz. Bu yorumlama farkı GATS'ın kamu hizmetlerini temel almayan bir anlaşma

olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Oysa, günümüzde devam eden GATS'ı genişletme müzakerelerinde ilk yorumun temel alındığı ve anlaşmanın asıl olarak tüm kamusal hizmet alanlarını liberalize etmeyi amaçladığı görülmektedir. Nitekim, GATS'ın 1:3 (b,c) Maddesindeki hizmet tanımlamasına uyan kamusal hizmetlerin kapsam dışında tutulduğu ve korunduğu ileri sürülecek olsa da, Madde 19 bu sözde koruyuculuğu ortadan kaldırmaktadır: "Üye ülkeler ...giderek artan bir liberalizasyon düzeyine erişmek amacıyla birbirini izleyen müzakere turlarına girecektir." GATS'ın hizmet tanımına ilişkin yorumlar için bkz. (Krajewski, 2001).

- 11 Bkz. (<http://www.antimai.org/gats/bltgats5.htm>).
- 12 Genişletme müzakerelerinde DTÖ, söz konusu ilkenin hem hükümet satın almalarına hem de devlet yardımları ve destekleme programlarına uygulanmasına ve kamu hizmetleri için ayrılan ödeneklerin yabancı hizmet ticareti yapan şirketler için de geçerli olmasına çalışmaktadır.
- 13 Kamuoyunun bilgisinden son derece gizli yürütülen GATS müzakerelerine ilişkin elimizde oldukça sınırlı bilgi bulunmaktadır. Bu nedenle, anlaşmanın son 3 yıllık genişletilme müzakerelerinde Türkiye'nin Mart sonunda DTÖ'ye teslim ettiği taahhüt lis-

denetlenmektedir. DTÖ'nün bu sisteminden en çok etkilenen ve kendi yasalarını bu düzenlemeye göre değiştirenler ise çoğunlukla ticari yaptırımları göze alamayan az gelişmiş ülkelerdir (bkz. Wallach ve Sforza, 2002: 23-33).

Bir diğer GATS hükmüne göre ise, uluslararası sermaye yurırdaki ilkelerin etkin bir şekilde işletildiğini yakından izlemek için, devletlerden *şeffaflık* adı altında ulusal mevzuatlarındaki değişimleri, çıkarılan yasaları ve uygulamaya dönük aldığı tüm kararları kendilerine bildirmesini talep edebilecektir. Başka deyişle, devletler liberalize etmeyi taahhüt ettikleri hizmet sektörlerinde tam olarak şeffaf olmak zorundadır. Kuşkusuz bu durum uluslararası sermayeyi dezavantajlı konuma sokacak hiç bir işlem ya da politikanın uygulanamayacağı anlamına gelir. Ancak, şirketler için de benzer bir zorlayıcı hükmün GATS kapsamında yer almadığına işaret etmeliyiz. Böylece şirketler yatırım yaptıkları ülkelerde büyük bir gizlilik içinde faaliyetlerini yürütürken, hükümetler dahil hiçbir organın bu şirketlerle ilgili bilgilere ulaşmasının olanağı olmayacaktır.

1.2. Yeni GATS'a Hazırlık ve Genişletme Müzakereleri

Her türlü hizmeti küresel ticaretin konusu yapan GATS anlaşmasını "genişletme müzakereleri" 2000 yılı başından bu yana 15 günde bir yapılan gizli toplantılarla sürdürülmektedir. Amaç, anlaşmada belirtildiği gibi "*artan liberalizasyon*" düzeyine ulaşmaktır. Doha'da açıklanan takvime göre de bu müzakereler Ocak 2005'te tamamlanacak ve yeni şekli ile GATS Anlaşması bu tarihten itibaren yürürlüğe girecektir. DTÖ bünyesindeki Hizmetler Çalışma Grubu eliyle yürütülen ve Türkiye'nin de taraf olduğu GATS'ı genişletme müzakerelerine ilişkin üye ülkelerin talep listeleri Mart 2003 sonunda DTÖ'ye teslim edilmiştir.¹³ DTÖ'ye üye 146 ülke¹⁴ tarafından ayrı ayrı verilecek talep listelerinin oluşturacağı yeni GATS anlaşması, Eylül 2003'te Meksika'nın Cancun kentinde yapılmasına karar verilen 5. Bakanlar Konferansı'nın¹⁵ en önemli gündem maddelerinden birini oluşturacaktır. Yeni GATS süreci olarak da anılan bu dönem, her üye devletin Hazine Müsteşarlığı tarafından takip edilmektedir. Türkiye'de bu görevi Hazine Müsteşarlığı'nın Banka ve Kambiyoyu Genel Müdürlüğü yerine getirmektedir. Bu müdürlüğün altında Dış İlişkiler Dairesi'ne bağlı Anlaşmalar Şubesi, GATS'ın hükümlerini yerine getirmek amacıyla, taahhüt listesindeki sek-

törlerle ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşlarının ve meslek örgütlerinin bilgilendirilmesi, hizmetlerle ilgili sektörel temelde taahhüt listelerinin hazırlanması, taahhüt listesinde yer verilen sektörlerle ilgili ikili müzakerelerin organizasyonu ve koordinasyonu görevini üstlenmiştir.¹⁶ Merkezi Cenevre'de bulunan DTÖ Sekreteryası ile irtibat ise, aynı yerde bulunan ve Dışişleri Bakanlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Hazine Müsteşarlığından temsilcilerin bulunduğu DTÖ Türkiye Daimi Temsilciliği aracılığıyla kurulmaktadır.¹⁷

Yukarıda bahsedilen yeni GATS¹⁸ anlaşmasının kapsamını genişletme müzakereleri belirleyecektir. Yeni GATS anlaşmasında hizmet sektörlerinin, sınıflandırma yaklaşımının yanı sıra salıklandırma (*clustering approach*) adı verilen yeni bir yaklaşımla çeperlerinin genişletildiği görülmektedir. Sektörlerin bağlantılı alt sektörlerinin de anlaşma kapsamına alınarak sınıflandırılması yöntemine ek olarak, bu yaklaşımla, belirlenen ve bağlantılı olan her bir alt sektör bir kez daha kendi içinde bölünmektedir. Böylece tüm hizmet alanları birbirleriyle ilişkilendirilmektedir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, eğer bir ülke eğitim alanında taahhütte bulunmamış da olsa, diğer sektörlerde yaptığı taahhütler nedeniyle eğitim sektörüne girdi sağlayan alt sektörler ve bağlantılı ürünler (ders kitapları, eğitim materyalleri gibi) GATS anlaşmasının bu yeni şeklienden önemli ölçüde etkilenecektir. Önümüzdeki süreçte pek çok hizmet alanına uygulanması düşünülen bu yaklaşımın turizm sektörüne uygulanmasında anlaşmaya varılmıştır. Uygulamaya konulduğunda ulaşım, eğitim, sağlık, gıda, banka ve sigortacılık, telekomünikasyon, enerji, su, belediye hizmetleri, mesleki eğitim gibi bir turistin ihtiyaç duyacağı tüm hizmet alanları GATS kapsamına alınacaktır. Ayrıca, bu müzakerelerde esneklik yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşım gereğince ülkelere hangi sektörlerini anlaşma kapsamına dahil edip, hangilerini etmeyecekleri konusunda serbest oldukları bildirilmiştir. "Karşılıklılık" ilkesi adı verilen bu yaklaşıma göre, eğer bir ülke herhangi bir sektörünü GATS'a dahil etmeme kararı alırsa, kendi sermaye gruplarının diğer DTÖ ülkelerinde yapacağı yatırımlarının GATS nimetlerinden yararlandırılmamasını da kabul edecektir. Oysa, Gaye Yılmaz'ın yerinde ifadesiyle, "Her devletin bu gibi kararları alma hakkı var, şayet kendi burjuvazisi icazet verdiği sürece" (2001: 38).

Küresel ölçekte ticaretin serbestleştirilmesinin hedeflendiği müzakerelerde yabancı hizmet yatırımcılarının yerel ekonomile-

tesine hangi hizmet alanlarının eklediği de henüz bilinmiyor.

14 Eylül 2003'de yapılacak 5. Bakanlar Konferansı'nda Rusya'nın da örgüte katılımı bekleniyor. Çin'in üyeliğinin ardından DTÖ pazarı dünya toplam nüfusunun %'ü kadar, 1.5 milyar dolayında genişlemiştir. Rusya'nın üyeliği ise özellikle doğruya doğru genişlemeyi planlayan AB'nin öncelikli hedefleri arasında yer alıyor.

15 DTÖ'nün en önemli karar organı olan Bakanlar Kurulu Konferansının temel işlevi sermayenin istekleri doğrultusunda genişletme müzakereleri tamamlanmış anlaşmaların imzaya bağlanmasıdır. Bundan önceki her iki yılda bir gerçekleştirilen Konferanslar sırasıyla Singapur (1996), Cenevre (1998), Seattle (1999) ve en son Doha (2001)'da düzenlenmiştir.

16 Her ne kadar ilgili kamu kurumları, özel sektör ve meslek odaları ile görüş alışverişinin bu Şube aracılığıyla yürütüldüğü söylene de, müzakereler sürecinden kamu kurumu işlevi üstlenen meslek odaları değil, özel sektör görüşlerinin alınmasına öncelik verilmektedir. Nitekim GATS uygulaması meslek örgütlerini işlevsizleştirerek sermaye mantığı içinde bir onay ve belgelendirme kurumu düzeyine indirgemektedir. Bkz. (TMMOB - İnşaat Mühendisleri Odası, 2003).

17 DTÖ'de GATS çalışmalarının yürütüldüğü diğer organlara ve

Türkiye'de bu sürecin nasıl işlediğine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. (Şengünlü, 2002: 41-49).

18 GATS müzakerelerinde üzerinde anlaşma sağlanan ve hızla özelleştirilmeleri ya da piyasa ekonomisine açılmaları talep edilen sektörler şunlardır: eğitim (ilk, orta, lise, üniversite), sağlık (sosyal hizmetleri de kapsayan ilgili tüm hizmetler), ulaşım (kara, deniz, hava vb), enerji, su iletimi ve atık su işleme, turizm (seyahatle bağlantılı tüm hizmetler ve ürünlerin üretimi), çevresel hizmetler, inşaat ve bağlantılı mühendislik hizmetleri, mali hizmetler, bankacılık hizmetleri, kültürel ve sportif hizmetler ve ilgili tüm hizmetler.

19 *Hizmet Endüstrileri Koalisyonu (USCS)* 1982 yılında ABD'nin önde gelen hizmet şirketlerinin çıkarlarını temsil etmek üzere kurulmuştur. 1998 yılında kurulan *AB - Hizmetler Forumu (ESF)*'nin amacı ise AB ülkelerindeki şirketlerin çıkarlarını korumaktır. Bu kuruluşların yanı sıra hizmet endüstrisinin önemli lobi gruplarının GATS müzakerelerindeki belirleyici politikalarına ilişkin bkz. (Wesselius, 2002).

20 ABD'nin sektörel talepleri içinde finans hizmetleri, telekom, kurye, enerji dağıtım, çevre hizmetleri, eğitim, hukuk ve muhasebe de dahil tüm profesyonel hizmetler, reklamcılık, turizm, bilgisayar ve

re engelsiz girebilmeleri ve yatırım yapabilmelerine dönük girişimler sürmektedir. Ancak, ülkeler arasındaki pazarlık gücüne göre biçimlenen müzakerelerde gücün merkez kapitalist ülkelere elinde toplandığını belirtmek gerekir. Bugün hizmet üreten ve piyasaya hakim olan şirketlerin ya yabancı şirketler ya da onların yerli ortağı durumundaki şirketler olduğu bilinmektedir. Hizmet sektörlerinde de belirleyici olan sermaye ve teknoloji gücüdür. Dolayısıyla, hizmet sektörlerindeki mücadele esas olarak güçlü sermaye grupları arasında dönmektedir. Bu durumda GATS'ın bazı ülkeleri *satıcı* bazılarını da *pazar* konumuna yerleştirdiği açıktır (Özışık, 2001). Bu ise, eşitsizler arasında karşılıklı pazarlığın mümkün olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Zira, bu durumun geçerliliği az gelişmişlerin pazarlık masasındaki konumunun eşit sayılmasıyla mümkün olacaktır.

GATS müzakerelerinde çokuluslu şirketlerin çıkar ve gündemleri üye devletler eliyle temsil edilmektedir. Dolayısıyla, müzakere süreçlerinde çatışan devletlerin esasen çokuluslu şirketler arasında dönen rekabete aracılık ettikleri söylenmelidir. Hizmet sektörü ekonomisini hegemonyaları altında tutan şirketler, yürüttükleri kulislere AB, ABD, Kanada ve Japonya gibi DTÖ'nün en büyük aktörlerinin gündemlerini belirleyebilmektedirler. Örneğin, çokuluslu şirketler *ABD Hizmet Endüstrileri Koalisyonu* ve *AB Hizmet Forumu* gibi güçlü kuruluşlar aracılığıyla GATS müzakerelerine dahil olarak kendi çıkarlarını gözetebilmekte, müzakerelerde sermaye gruplarının aleyhine olacak gelişmeler de yine bu gibi kuruluşların lobi faaliyetleri (örneğin AB Hizmet Forumu'nun Avrupa Komisyonu içindeki etkinlikleri) ile engellenmeye çalışılmaktadır.¹⁹ Öte yandan, daha üst düzeyde liberalizasyonu hedefleyen ABD, GATS müzakerelerinin dışında, bölgesel ve ikili anlaşmalara ağırlık verilmesi, bu yapılırken de sermaye çevrelerinden görüş alınması talebinde bulunmaktadır. En başta eğitim, su, sağlık ve sosyal hizmetler olmak üzere tüm kamusal hizmetlerin geleceğine ilişkin projelerin bu hizmet alanlarında talepte bulunan ülkelerin kendi aralarında yapılacak ikili müzakerelerde belirlenmesi konusunda mutabakat sağlandığı görülmektedir. Örneğin ABD, aralarında 15 AB üye ülkesinin de bulunduğu toplam 127 ülkeye kendi taleplerini çoktan bildirmiştir.²⁰

Günümüzde küresel ekonominin hızlı büyüyen ve sermayenin mantığının bütünüyle nüfuz etmediği hizmet alanlarının başında eğitim, sağlık ve su gibi en temel kamusal hizmetler gelmekte ve bu alanlar küresel ekonominin büyük şirketleri için en

büyük "pazarları" ve yatırım alanlarını oluşturmaktadır.²¹ Uluslararası hizmet ticareti açısından dünya çapında eğitimin 2 trilyon dolar, sağlık hizmetlerinin 3.5 trilyon dolar ve su hizmetlerinin de yine 1 trilyon dolarlık pazarlar olduğu gerçeğinden hareketle sermayenin neden bu alanlara yönelmek istediğini kavramak zor olmasa gerektir. Yeni GATS imzalandığında sermayenin talepleri doğrultusunda temel kamu hizmetlerinde kapsamlı bir dönüşümün başlayacağını söz konusu üç hizmet alanındaki talepler üzerinden öngörmemiz mümkündür.

Uluslararasılaşan sermayenin ticaret anayasası olarak görülebilecek olan GATS uyarınca, piyasaya açılarak ticarileştirilmesi öngörülen hizmet alanlarının başında eğitim gelmektedir. DTÖ'nün resmi dokümanlarında "eğitim piyasası" dört kategoriye ayrılmıştır:²² ilk, orta ve yüksek öğretim, yetişkin eğitimi ve diğer eğitim hizmetleri. DTÖ'nün bu sınıflandırması tam olarak ABD'nin yaptığı ayrıma denk düşmektedir. Dünyada eğitim hizmetleri ihracatında lider konumda olan ABD, GATS müzakerelerinde özellikle eğitimin liberalizasyonu üzerinde ısrarla durmaktadır. ABD'nin Eğitim ve Öğrenim Hizmetleri²³ başlığı altında belirlediği eğitim sektörü ile ilgili talepleri başta Çin olmak üzere, AB ülkeleri, Brezilya, Kanada, Japonya, G. Afrika, Türkiye ve Hindistan gibi pek çok ülkeyi yakından ilgilendirmektedir. ABD'nin tanımladığı eğitim kapsamına, üniversiteye hazırlık kursları, kişisel beceri artırma ile ilgili kurslar, staj ve sınav hizmetlerinin hepsi; sınav ve sınav sorularının dizaynı, sınav gözetmenliği ve sınav sonuçlarının değerlendirilmesi dahil olmak üzere ilgili tüm alanlar girmektedir. ABD'nin talepleri doğrultusunda ve GATS hükümleri gereğince (milli muamele ilkesi) taahhüt listesine eğitimi ekleyen devletler kamu okullarına verdikleri destekleri aynı oranda yabancı, özel eğitim şirketlerine de sağlamak zorundadır. Bu şartları yerine getirmesi beklenen ülkelere biri de Türkiye'dir. ABD Türkiye'den özel olarak yabancı kurumların sadece ülke vatandaşı olmayan öğrencilere eğitim verebilmelerini düzenleyen şartın iptal edilmesini, GATS hükümlerine uygun olarak yüksek öğrenim ve kurs hizmetlerinde ve "diğer" eğitimde ve ölçüm - test hizmetlerinde piyasaya giriş önündeki engellerin tümünün kaldırılmasını talep etmektedir.

Her alanda olduğu gibi eğitimi de uluslararası piyasalarda alınıp - satılır bir meta olarak gören sermaye, DTÖ - GATS aracılığıyla üye ülkelerin mevcut eğitim politikaları üzerinde önemli değişimler yaratarak eğitim sektörünü ticarileştirmenin ve piyasa

bağlantılı tüm hizmetler yer almaktadır.

21 Bkz. (EI/PSI, 2002).

22 Bkz. (WTO, 1998a).

23ABD bu başlık altında liberalizasyon taleplerini ülkelere göre ayrı ayrı sınıflandırmıştır. Bkz.

(<http://www.anti-mai.org/dag/gatse-gentema.htm>).

24 Bkz. (WTO, 1998b).

25 Bkz. (Heyneardhi, 2002).

mantığı içinde yeniden tanımlamanın yolunu aramaktadır. Özellikle Dünya Bankası proje kredileri eliyle eğitim politikaları üzerinde belli bir etki yaratan, bu anlamda kapitalist düzeni meşurlaştırıcı yatırım, verimlilik, etkinlik, hizmet sunucu - müşteri, insan sermayesi, yönetim gibi kavramları eğitim sistemine taşıyan uluslararası kurumlara kendi kanallarından girmeye hazırlanan DTÖ, resmi dokümanlarında “kamu hizmeti” olarak sunulan eğitim hizmetlerini “eğitim piyasası” adı altında yeniden tanımlamaktadır. Diğer yandan, sağlık hizmetlerinde liberalizasyonun yavaş ilerlediğinden şikayetçi olan DTÖ Sekreteryası, 1995’te GATS imzalandığında üyelerin sadece % 27’sinin hastane hizmetlerini yabancı hizmet sunucularına açacağı konusunda anlaşmaya vardıklarını, bazı hükümetlerin hastanelerin ticarileştirilmesine direnç gösterdiklerini ve sonuçta beş yıl süreyle sağlık hizmet alanlarının çokuluslu şirketlere bütün ülkeler düzeyinde açılmadığını belirtmektedir.²⁴ Sağlık hizmetlerinin GATS kapsamı dışında tutulması için tamamen devlet tarafından finanse edilmeleleri ve yönetilmeleri gerektiğini, oysa günümüzde ülkelerin büyük çoğunluğunda bu alanlarda özel sektörün de yer aldığını ve kamu sektörleriyle rekabet halinde olduklarını ileri süren DTÖ, öncelikle hastanelerin hotel ve restaurant hizmetleri ile idari hizmetlerinin birbirinden ayrılarak piyasaya açılmasına, ardından da hastanelerin bu sürece dahil edilmesine karar vermiştir.

Küresel ekonominin hızlı büyüyen ve şirketlerin üzerinden büyük karlar elde etmeyi tasarladıkları bir diğer alan da su hizmetleridir. Şu anki durumda dahi şirketlerin su endüstrisinden elde ettikleri gelirler neredeyse petrol gelirlerine ulaşmış durumdadır. Bu nedenle, özellikle de RWE, Vivendi, Suez-Lyonnaise ve Enron gibi büyük su şirketleri GATS anlaşması üzerinden su hizmet alanının dünyada serbestleştirilerek ticari bir meta olarak sirküle edilmesine ve bunun hukuki şartlarının hazırlanmasına çabalyorlar.²⁵ Ancak, GATS müzakerelerinde su konusunda henüz bir uzlaşma sağlanmış görünmüyor. Örneğin, DTÖ Hizmet Komitesinin bir toplantısında AB delegasyonu toptan su kaynaklarının liberalizasyonunun da su dağıtım konusuyla birlikte ele alınmasında diretirken, Kanada temsilcileri su kaynaklarının GATS’a dahil edilemeyeceğini savunmuştur. DTÖ Hizmet Komitesi ise hangi hizmet sektörünün liberalize edilip hangisinin edilmeyeceği konusunu ülkelerin “özgür” kararlarının belirleyeceğini söyleyerek (Erol, 2002), diğer sektörlerde olduğu gibi su örneğinde de sorunların çözümünü ülkeler arasındaki pazarlığa bırakmaktadır. Bu çabalar sonuç bulacak olursa, anlaşma kapsa-

mındaki bütün alanlarda ayrımcılığı yasaklayan GATS'a göre bütün ülkeler pazarlarını su şirketlerine açmak zorunda kalacaklar. Ayrıca, su çıkarımı ve dağıtım hizmetleri hala kamusal bir hizmetse, önce bunların özelleştirilmeleri ve özel şirketlere devredilmeleri gerekecektir. Başka bir deyişle, su hizmeti GATS kapsamına alındığında sadece suyun boru hatlarıyla iletimi değil, ayrıca su kaynaklarının da kamudan özel sektöre geçmesi gerekecektir.

Yeni GATS müzakereleri DTÖ'nün bu hazırlıkları çerçevesinde sürerken, Dünya Bankası da yeni bir strateji ile (PDS stratejisi) Bankadan kredi almak isteyen ülkelere sağlık, eğitim, su, temizlik, kamu sağlığı, ulaşım, kütüphaneler ve sigortacılık gibi temel kamu hizmetlerini serbest piyasa ekonomisine açmalarını kredi ön koşulu olarak talep edeceğini duyurmuştur. Bunun anlamı, Dünya Bankası'ndan kredi talebinde bulunacak ülkelerin yeni GATS anlaşması için pazarlık güçlerinin olmayacağıdır. Öte yandan AB de, DTÖ üyeleriyle yeni GATS imzaya açılmadan önce kendi pazarlığını yapmaya başlamış ve belirlediği ülkelere piyasa ekonomisine açılmalarını talep edeceği sektörleri netleştirmiştir. Bu pazarlıklarda da AB üyeliğinin pazarlık gücü olarak kullanılacağı açıktır.²⁶

Burada birkaç örnekle yetineceğimiz kamu hizmetlerinin ticarileştirilmesine ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkün. 2000 yılında başlayan müzakere süreçlerinde geliştirilen kurallar, kamusal hizmet alanlarında ticari rekabet ve uluslararası hizmet ticareti ve yatırımı önündeki mevcut idari engellerin aşamalı olarak kaldırılması amacıyla düzenlenmektedir. Eğitim, içme suyu, sağlık, sosyal güvenlik, ulaşım hizmetleri, posta hizmetleri ve tüm belediye hizmetleri gibi akla gelebilecek her türlü hizmet alanını kapsayan GATS, tüm dünyada emekçi sınıfların kazanımları aleyhine sayısız düzenlemeyle genişletilmektedir. Bu bağlamda GATS, emek yasalarından tüketici haklarına kadar hizmet ticaretini engelleyen veya kısıtlayan tüm idari düzenlemelerin kaldırılmasının yanı sıra, devlet yardımlarının, lisans ve kalite standartlarının, piyasaya giriş ve çıkışların sermayenin çıkarlarına ve taleplerine uygun olarak yeniden düzenlenmesini öngörmektedir.²⁷ Her bir hizmet alanında yaşanacak gelişmeleri ve sonuçlarını ise önümüzdeki süreç gösterecektir. Yukarıdaki açıklamalar ışığında, yeni GATS süreci tamamlandığında bugüne kadar kamusal hizmet olarak anılan pek çok hizmetin kamusal ve hak olma niteliğinden arındırılacağını, dahası "kamusal hizmet" diye bir tanımlamanın neredeyse kalmayacağını öngörmek sanırım yanlış olmayacaktır.

Buraya kadar, gerek hizmet sektörlerinin uluslararasılaşması

26AB'nin Türkiye'nin de içinde bulunduğu ülkelerden piyasa ekonomisine açılması için talep edeceği sektör ve alt sektörler için bkz. (<http://www.anti-mai.org/dag/gatse-gentema.htm>).
27 Bkz. (Geneş, 2001: 13,16; <http://www.anti-mai.org/ba/dek01-gats.htm>).

28 Keith Ferguson'dan aktaran (Yılmaz, 2001: 11).

ve serbestleşmesi sürecini, gerekse de bu sürecin küresel düzeyde düzenlenmesi ve denetlenmesini kurallara bağlayan GATS anlaşmasını, anlaşmanın öne çıkan ilkeleri çerçevesinde ele almaya çalıştık. Ancak, DTÖ - GATS anlaşmasının kime ve neye karşı inşa edildiği, gerisinde hangi güçlerin yattığı, taraflarının kimler olduğu sorularına cevap ararken, örgütün atası kabul edilen GATT sürecine bakmakta fayda var. Çünkü, DTÖ her ne kadar 1995 tarihli oldukça yeni bir oluşum olsa da, GATT'la gelen uzun bir geçmişe sahiptir. Aşağıdaki bölümde GATT'tan DTÖ'ye geçen süreci ve sonrasını bu çerçevede ele almaya çalışacağız.

2. GATT'tan DTÖ'ye Değişen Güç Dengeleri

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem ABD hegemonyasını yeniden meşrulaştıracak kimi uluslararası örgütlenmeleri de beraberinde getirmiştir. Savaşın hemen ardından ABD, dünya ticaretini harekete geçirmek ve ekonomiyi uluslararası düzeyde yeniden canlandırmak için ilk elden uluslararası mali kuruluşların yapılandırılmasında önemli rol oynamıştır. Yeni dönemin temel unsurları olarak doğan ve günümüze taşınan bu kuruluşlar (IMF ve Dünya Bankası) rakip kapitalist güçler arasındaki mevcut güç dengelerini resmi bir zemine oturtturarak, bir bakıma ABD emperyalizminin egemenliğini teslim ediyordu (Adalı, 2001: 234). Diğer yandan, aralarında ABD'nin de bulunduğu yaklaşık 50 ülke Bretton Woods sisteminde eksik kalan ticaret ayağının tamamlanması için uluslararası bir ticaret örgütünün (ITO) kurulması gerektiğinde karara vardılar ve bu girişim 1948'de Birleşmiş Milletler'in Küba - Havana'da düzenlediği "Ticaret ve İstihdam" konulu uluslararası bir konferansta somutlaştırılarak ITO'nun nasıl işleyeceği bir Şarta (Havana Şartı) bağlandı. Ancak, uluslararası ticaretin yanı sıra, istihdam, sermayeler arası ilişkiler, sermayeleri kısıtlayıcı önlemlerin azaltılması ve uluslararası yatırımları da kapsayan bu Şartın uygulanmasını Amerikan Kongresi'nin reddetmesiyle proje ölü doğmuş oldu.²⁸ Amerikan sermayesinin, ITO projesini hayata geçirmesi içinse 1995 yılını beklemesi gerekmişti. ABD Kongresinin söz konusu kararının gerisinde hangi nedenlerin yattığını, ABD sermayesinin neden elli yıl beklediğini görmek açısından DTÖ'nün kuruluş sürecine değin geçen süreye bakmak aydınlatıcı olabilir.

Dünya Ticaret Örgütü'nün atası olan GATT bu dönemde, ABD'nin itici güç olduğu görüşmeler sonunda 1947'de Cenevre'de 23 ülke tarafından imzalandı ve 1948'de yürürlüğe girdi.

Böylece, bir anlaşma olarak doğan GATT, Dünya Bankası ve IMF ile birlikte dünya genelinde belli bir güce sahip üç uluslararası kurumdan biri oldu. Anlaşmayla dönemin yaygın siyaseti olan korumacılık²⁹ sisteminin azaltılması, uluslararası ticaretin genişleyerek artması için önündeki engellerin kaldırılması ve gerekli düzenlemelerin yapılacağı koşulların sağlanması amaçlandı. 1995 yılında yeni bir yapılmaya giderek DTÖ adını alıncaya kadar yürürlükte kalan Cenevre Antlaşması'nın önemi mevcut güçler arası çatışmayı açığa çıkarmasında yatar. ABD Kongresi anlaşmaya konulan kuralları tanıdığını belirtirken, GATT'ın tüm hükümleriyle ITO'ya devredilmesine karşı çıktı. Bunun yerine, uluslararası ticaretin yönetimi ile ilgili kuralları saptayıp, egemen devletler arasında bir sözleşme düzenlenmesi görevi GATT'a bırakılmış oldu. Henüz beklediği birikim düzeyine ulaşmamış olan Amerikan sermayesi, bu konumu gereği çıkarlarına ters düşecek kuralları kendisine dayatabilecek uluslararası bir kuruluşun oluşturulmasını istemiyordu. Zira, dünya ticaretinin çok taraflı kurallara bağlanması güç dengelerini ister istemez değiştirebilirdi (Yılmaz, 2001: 19; Lang ve Hines, 2000: 85-91).

1970'lere gelindiğinde kapitalizmin kriziyle birlikte dünya ticaret dengeleri yeniden bozuldu. Yükselen rekabet karşısında ulusal korumacılığın arttığı bu ortamda, 1974 yılında ABD hükümeti eşitsiz ve haksız rekabet olarak saptadığı uygulamalara karşı, "Dünya Ticareti ile İlgili 301 Madde" adında, yasal olarak kendisini yetkili kılacak bir yasa çıkardı. Bu, ABD'nin tek yanlı olarak GATT kurallarını çiğnemesi anlamına geliyordu (Adalı, 2001: 238-239). Bu gelişmenin ardından GATT görüşmeleri kıyasıya rekabetin ve çatışmanın döndüğü bir alan oldu (bkz. Ongun, 1997: 352-354). Bu çatışmalar özellikle 1986'da başlayan Uruguay Raundu'nda ABD ile Avrupa ülkeleri arasındaki rekabet nedeniyle en üst noktasına tırmandı.

1980'lerin başında azalan kar oranları sorununa çözüm bulamayan dünya kapitalist ekonomileri büyük bir ekonomik durğunluğun etkisi altındaydı. Dolayısıyla, sanayileşmiş güçlerin birbirlerine dayatmalarda bulunmaya başlaması korumacı önlemlerin iyiden iyiye canlandığına işaret ediyordu. Bu dönemde uygulanan merkez kapitalist ülkeler arası korumacı önlemler GATT'ın oluşturduğu yasaların nasıl bir güç dengesine oturduğunu gösteriyordu.³⁰ Bu gelişmelerin sonucu olarak bölgesel birlikler kendini dayatmıştı. Ancak, "Tek Avrupa Pazarı" nı oluşturan, fakat kendi içlerindeki çatışmaları sonlandıramayan³¹ Avru-

29 Korumacılıktan kasdedilen, devletlerin ithalatta yüksek gümrük vergisi uygulamalarına başvurması (*tariffs*), bir ülkeye ithal edilebilecek ürünlerin miktarlarının sınırlandırılması (*quotas*), yerli işletmeleri geliştirmek amacıyla devletlerin yaptığı parasal desteklemeler (*subsidies*) ve belli malların ithalatına ya da belli ülkelerden yapılacak ithalata yasak getirilmesidir (*import bans*) (Yılmaz, 2001: 10).

30 Örneğin, özellikle "gönüllük esasına dayalı olarak" Fransa ve Büyük Britanya'nın başını çektiği Avrupa ülkelerinin Japonya'ya geniş kitlelerin tükettiği eşyalar konusunda (TV ve otomobil gibi) ihracat sınırı uygulaması; ayrıca Tayvan, Güney Kore, Hindistan, Pakistan, Singapur gibi bir çok ülkeye farklı ürünlerle ilgili olarak (TV, otomobilden mutfak malzemelerine kadar) kotalar dayatılması. Bkz. (Adalı, 2001: 249).

31 Avrupa ülkeleri arasındaki rekabete konu olan bazı örnekler için bkz. (Adalı, 2001: 249-250).

32 Ayrıntılı bilgi için bkz. (Wesselius, 2002).

33 Amerikan Express'in eski bir başkan vekiline ait olan şu sözler durumu kısaca özetlemekte ve ABD'nin öncülüğünü yansıtmaktadır: "Eğer Uruguay raundu zamanında bitmiş olsaydı, bugün GATS gibi bir anlaşmaya sahip olamayacaktık. (...) adeta imkansız başarılar GATS'ı Uruguay raunduna dahil ettik". Bkz. (*The GATS Godfathers*, The U.S National Defense University – a course paper – aktaran <http://www.anti-mai.org/gats/bltgate3.htm>, 29.12.2001).

pa devletlerinin de ABD ve Japonya karşısında tek başlarına rekabet edecek konuma geldiklerini söylemek mümkün değildi. Sermaye güçlerinin bu konumlanışını en açık haliyle Uruguay sürecinde görmek mümkündür. Uruguay görüşmelerinde kurumsallaştırılan uluslararası ticaretin daha fazla serbestleştirilmesi konusu gerek ABD gerekse Avrupa'daki korumacı eğilimlere karşı empoze edilmişti (Tsoukalas, 2001: 87-88). Uzun çatışmalara konu olan ve öngörülen tarihte tamamlanamayan bu raundun en önemli sonuçlarından biri de hizmetler ticaretinin görüşmelere dahil edilmesi ve sonra da uluslararasılaşmasının önündeki tüm engellerin kaldırılması için genişletilmesi talebinde ortaklaşılmasıydı. Ancak, GATS'ın raunda dahil edilmesini isteyen gücün ABD olduğunu söylemek gerekir. Başka bir deyişle, hizmetlerin GATT kapsamına alınmasını özellikle ABD sermayesi dayatmıştır.³²

1980'lerin başında ABD ekonomisinin önemli oranda dış ticaret açığı verdiği ve bu açığın büyük bir bölümünü (% 63) hizmet ticaretinden karşıladığı anlaşıldı. Dış ticaret açığı mal ve hizmetlere ayrıldığında, aslında ABD mal ticareti açısından açık verirken, hizmet ticareti açısından da fazlaya sahipti. Bu ise ABD ekonomisinin hizmetlerdeki ticaret üstünlüğünü gösteriyordu. Dış ticaret açığının kapatılmasında hizmet ticaretinin önemini kavrayan Amerikan sermaye grupları uluslararası hizmet ticaretinin liberalizasyonunun önemine vurgu yapmaya başladılar (Abay, 2002: 61). Böylece, özellikle Asya'daki pazar paylarını genişletmek ve Uzak Doğu piyasalarında uzun vadeli piyasa girişi avantajı elde etmek isteyen ABD hizmet şirketleri, Hizmet Şirketleri Koalisyonu aracılığıyla, bir yandan hizmet ticareti anlaşmasını GATT kapsamına aldırmanın yollarını arıyor, diğer yandan da "hizmet sanayi" kavramını, hizmetin de alınır - satılır bir meta olduğunu yayıyorlardı. Bunun üzerine hizmet ticareti konusunu ilkin OECD'ye taşıyan ABD hükümeti, hizmetlerin 1986'da başlayacak olan GATT raundunun kapsamına alınması kararını verdi. ABD'nin tek yanlı bu talebi AB ve Japonya heyetleri açısından yeni bir pazarlık alanı demektir ve bu nedenle raund beklenenden daha uzun sürdü.³³ Böylece, yoğunlaşan sermaye sıkışıklığını gidermeye yönelik ve azalan kar oranları sorununu çözmeye çalışan Amerikan sermayesi, gerek kendine kaynak aktarılmasında gerekse az gelişmiş ülke ekonomilerinin denetlenmesinde önemli bir adımı uluslararası bir sözleşmeye bağlayarak atmış ve uluslararası sermaye güçlerinin öncülüğünü yapmıştır.

2.1. Küresel Kapitalizmin Yeni Sözcüsü DTÖ:

Sermaye Güçleri Arasındaki Yeni Rekabet Alanı

1990'lara gelindiğinde iki kutuplu dünya düzeninin çökmesi ABD'nin çerçevesini belirlediği oyunun kurallarını büsbütün değiştirmiş, kapitalist güçler arasındaki rekabet güçlenmiş, bu da devletler arasındaki hegemonya mücadelesini artırarak ticari bloklaşmalara yol açmış, merkez kapitalist ülkeler arasında süren hegemonya mücadelesi daha da keskinleşmişti. (Şahin, 2002: 73-74). Ancak, sermaye güçleri arasındaki çatışmalar 1995'te DTÖ'nün kuruluşu ile bir süreliğine "hukuken" yatışmış görünüyordu. DTÖ'nün kurulması bir bakıma egemen ekonomiler ve egemen sermayeler arasındaki güç ilişkilerinin de değiştiğine işaret ediyordu. Bu durum kapitalist gruplar arasında bir uzlaşma mercii'nin oluşumunu ve güç ilişkilerinin hukukileşmesini gerektirmişti. Başka bir deyişle, Soğuk Savaşın galibi sayılan merkez kapitalist ülkelerin çıkarlarını bir ölçüde eşitleyen, buna karşılık merkezin çeperindekilere yeni maliyetler yükleyerek aradaki uçurumu derinleştiren DTÖ kuruluş anlaşmaları³⁴ görüntüde bir uzlaşma sağlıyordu. DTÖ kapitalist bloklar arasında bir "uzlaşma" mercii olarak bunlar arasındaki ilişkilerin hukuksal bir çerçeveye yerleşmesine aracılık edecek, böylece uluslararası ilişkiler temelinde sermayenin uluslararası ihlalleri de giderek daha fazla "hukukileşecektir". DTÖ bünyesinde İhtilafların Çözümü Bölümü'nün kurulması da bunu gösteriyordu. Ancak burada hukukun güç ilişkilerinin dışında kalmadığını hatırlamak gerekir³⁵ (Gerhier, 2001: 61; Kazgan, 1994: 62-63). Görüntüdeki bu uzlaşmaya rağmen DTÖ'ye üyeliği gönüllü olarak kabul etmeyen ABD Kongresi bir kez daha, göstermelik de olsa, hiçbir bağlayıcı kurala uymayacağını ilan ediyor ve ekonomik işlerin yönetimi ve denetiminden sorumlu olacak olan DTÖ ile ABD yasaları arasında bir uyumsuzluk olduğunda geçerli olanın ulusal yasaları olduğunu bildiriyordu (Adalı, 2001: 249-250). Ancak, bir yandan kendi çıkarlarına uygun olmadığı örgütün kurallarına uymayacağını ilan eden ABD, diğer yandan da kurumsallaşmış çok taraflılık görüntüsü altında liderliğini yaymada ve başlıca rakiplerini yola getirmede işlevsel olacağını düşündüğü DTÖ'yü merkeze almayı ihmal etmiyordu.³⁶

Kısacası, sermayenin merkezileşmesi, yoğunlaşması ve genişlemesi eğiliminin dünya ölçeğinde belirleyici hale geldiği ve toplumsal ilişkilerin bütününe nüfuz ederek egemenliğini kurduğu küresel kapitalizm koşullarında, kararların tümüyle sermaye

34 DTÖ'nün kuruluş anlaşmaları çerçevesinde yürüttüğü faaliyetlerin ve bunların ortaya çıkardığı sonuçların kapsamlı bir değerlendirmesi (1995-2000 dönemi) için bkz. (Wallach ve Sforza, 2002).

35 Bunun en açık örneği DTÖ tahkim mekanizmasının işleyişinde görmek mümkün. Kurulduğundan bu yana DTÖ'nün tahkim mekanizmasına 270 ayrı dava açılmış, bunlardan sadece 90'ı üye yapısının beşte dördünü oluşturan az gelişmiş ülkelere, en başta da Brezilya ve Hindistan'a aittir. Tek bir Afrika ülkesi bile henüz tahkime gide memiştir. Çünkü, tahkim panellerine başvuru pahalı ve uzun bir süreçtir. Sadece, dava için konunun uzmanı bir hukuk firmasıyla anlaşma bile yeterince maliyetlidir. Ayrıca, az gelişmiş bir ülke eğer tazminat davasını kazanırsa, karşı tarafın ihracatçıları bu ülkeye yapacakları ürün satış bedellerini yükseltmekle zararlarını karşılamaya yönelmektedir. Son dönemde ise özellikle ABD sermayesi ambargo yerine para cezasının geçmesini talep etmeye başlamıştır. Bu, kapitalizmin ambargo açmazını devlet mekanizması aracılığıyla çözmek istediğini gösteriyor (<http://www.anti-mai.org/gats/bltगतs5.htm>). Bu ise davayı kaybeden devletlerin bu borcu kimin sırtına yükleyeceği sorusuna akla

getirmektedir. DTÖ davalarna ve dava konularının kimlerin lehine sonuçlandırıldığına ilişkin geniş bilgi için bkz. (Wallach ve Sforza, 2002: 23-34).

- 36 ABD bir yandan bu pazarlığın peşindeyken bir yandan da diğer devletleri ikili anlaşmalarla sürece dahil ediyordu. Örneğin, Latin Amerika'ya yapacağı dış yardımı, ABD'nin "fikri mülkiyet hakları" tanımını kabul etmeleri ve Washington'un "fikri mülkiyet" maddelerini GATT ve DTÖ'ye dahil etme mücadelesini destekleme koşuluna bağlaması gibi (Petras, 2002: 66).

mantığına uygun olarak alındığı ve sermaye dokusu içinde oluşan karar süreçlerinin de merkez sermaye güçlerinde toplandığı yeni bir evreye geçiliyordu. Böylesi bir güç yoğunlaşması ve merkezileşme olgusu GATS gibi uluslararası anlaşmaların da tüm dünya coğrafyasına yayılmasını ve işlerlik kazanmasını mümkün kılmaktaydı (Önder, 2002: 68). Diğer yandan, Uruguay görüşmeleri sırasında sermaye güçleri kimi anlaşmazlık noktalarında uzlaşmaya varırken, ortak bir amaç etrafında da birleşmiş oluyorlardı. Samir Amin'e göre, "Uruguay Toplantısının gerçek amacı sanayileşmiş Üçüncü Dünya'nın rekabetini liberalizmin kutsal ilkeleeri pahasına da olsa engellemek ve böylece egemen merkezlerin beş tekeli [finans, teknoloji, doğal kaynakları işletme gücü, askeri güç ve medya] desteklemektir. Tüm öbür alanlarda ve her daim olduğu gibi bu alanda da çifte standart vardı" (1999: 48). Amin'in burada kastettiği "eşit olmayanlar" arasında bir ilişkidir. Uruguay görüşmeleri ve onu izleyen müzakere süreçlerinin ortaya çıkardığı genel tabloda söz konusu eşitsizliğin daha da derinleştiğini söylemek mümkündür. Bu raund egemen kapitalist bloklar ve sermaye güçlerini daha da güçlü kılacak olan serbestleşmeye yönelik önlemlerin mal ticaretinden hizmet ticaretine, tarım mamullerinden ve fikri mülkiyet haklarına doğru genişletilmesiyle sonuçlanmıştır. Seattle bu planı somutlaştırmanın ve daha da genişletmenin en önemli adımlarından biri olacaktı. O gün için başarısızlığa uğrayan bu plan günümüzde (Doha'nın ardından) derinleşerek sürmektedir.

Kamuoyunun bilgisinden gizli yürütülen GATS'ı genişletme pazarlıklarının gerisinde küresel düzeyde hizmet alanlarının liberalizasyona açılması, bunun için de sermayenin önündeki engellerin tümünün kaldırılması amacı yatmaktadır. Bu girişimlerin arkasında her ne kadar küreselleşen kapitalist sistemin yeni sözcüsü DTÖ yer alıyorsa da, IMF ve Dünya Bankası'nı da aynı havuzda, benzer görev dağılımı içinde düşünmek gereklidir. 1980'lerden bu yana IMF ve Dünya Bankası'nca uygulanan ve adına "yapısal uyarlanma" denilen bir süreci yaşayan, kendi kamusal hizmetlerinin kamusal niteliğini ortadan kaldırarak ve sağlıktan eğitime, su hizmetlerinden sosyal güvenliğe temel kamusal hizmetlerin tümünü yerli ve yabancı şirketlere açarak piyasa mantığına hazırlayan az gelişmiş ülkelerde GATS hükümleri, IMF Stand-by anlaşmaları, Dünya Bankası niyet mektupları ile birlikte ele alınmalıdır. Ayrıca, üst düzeyde liberalizasyonu hedefleyen AB de GATS hükümlerine benzer talepleri öne sür-

mektedir. Küresel kapitalizmle eklemleme sürecinde önemli adımlar atan Türkiye de yeni GATS anlaşmasına pek çok alanda hazırlanmaktadır. İçinde bulunduğumuz süreçte yapılan bir dizi düzenleme, uluslararası sermayeye ve çıkarları bununla örtüşen ve buna eklemlemeye çalışan yerli sermayeye alan açmaktadır. Şubat krizinin ardından IMF, Dünya Bankası ve DTÖ'nün tümüyle kontrolünü kurabileceği, denetleyebileceği koşulların zemini hazırlanmıştır. Krizin ardından çıkarılan yasaların (Derviş Yasaları) ve AB Katılım Ortaklığı Belgesi'nde somutlaşan taleplerin tümünün GATS sürecinin altyapısını oluşturan uyum yasaları olduğu ve bunun için hukuki ve meşru bir zemini hazırladığı söylenmelidir. Başka bir deyişle, bu yasalar önümüzdeki süreçte imzaya açılarak karara bağlanacak olan yeni GATS anlaşmasına, bu anlamda da liberalizasyona açılacak sektörler için gerekli altyapıyı hazırlayıcı niteliktedir. GATS'ın genişletilmesi müzakerelerinde yer alan ve hızla özelleştirilmeleri veya piyasaya açılmaları istenen alanların başında ise telekomünikasyon, enerji, su, eğitim, sağlık, mimarlık - mühendislik hizmetleri, belediye hizmetleri, ulaşım, turizm ve ilgili hizmetler, muhasebe ve kültür - sanat hizmetleri gelmektedir.³⁷

Ancak, tüm dünyada ülkeler serbestleşmeye tüm bu bağlayıcı uluslararası kurumlar, bunların uyguladıkları politikalar ve dayandıkları anlaşmalar aracılığıyla hazırlanırken, DTÖ bir "uzlaşma" mercii olma konumunun ötesinde, üst düzey çatışmalara sahne olmaktadır. Sermayeler arası çatışmaların daha da belirginleştiği küreselleşme sürecinde, DTÖ bünyesinde çözüm aranan bu çatışmaların gerisinde, büyük ölçüde, egemen kapitalist güçlerin birbirlerine uyguladıkları korumacı politikalar yatmaktadır. Aşağıdaki bölümde GATS'ın gerisindeki politikalar bu çerçevede değerlendirilmiştir.

3. Yeni GATS'ta Korumacılık Politikası - Serbestleşme Kimin İçin?

Günümüzde halen devam eden ve anlaşmaları genişletmek, örgüte yeni üye katılımlarını teşvik etmek, en önemlisi de serbest ticareti dünyada uygulanabilir kılmak için düzenli aralıklarla kapalı kapılar ardında yapılan DTÖ toplantıları kapitalist ülkeler ve sermaye güçleri - ABD, AB ülkeleri ve Japonya - arasındaki çıkar çatışmalarına sahne olmaktadır.³⁸ Ancak, sermaye çevrelerinin çıkar ve gündemlerinin üye devletler eliyle DTÖ bünyesinde GATS müzakerelerinde temsil edildiği ve kararların ülkelerin

37 Türkiye'nin yeni GATS'a pek çok alanda hazırlandığı görülmektedir. Örneğin, Telekom'un özelleştirilmesi; sağlık ve eğitimde, su ve çöp hizmetlerinde özelleştirmelere yönelik gelişmeler, Kamu İhale Kanunu'nda yapılan değişikliklerle kamu ihalelerinin uluslararası sermayeye açılması; Enerji Piyasası Yasası'nın kabul edilerek enerji üretim, dağıtım ve iletiminin özel şirketlere devredilmesi; kamu bankalarının özelleştirilmeleri için atılan adımlar; yeni Personel Yasası; Yüksek Öğretim Reformu ve bu çerçevede eğitimde hedeflenen köklü düzenlemeler gibi bir dizi gelişme serbestleşmenin önündeki engelleri henüz yeni GATS imzaya açılmadan kaldırmaktadır.

38 Örneğin, Seattle'da yapılması planlanan toplantının sokak protestolarından daha çok, DTÖ'ye üye devletlerin kendi iç anlaşmazlıkları ve çıkar çatışmaları nedeniyle gerçekleştirilemediğini belirtmekte fayda var. Gümrük duvarlarının indirilerek ihracatçılara yapılan mali yardım ve farklı desteklerin kaldırılmasının amaçlandığı toplantıda Avrupa devletleri, kamu pazarlarını ve yatırımlarını bünyesinde toplayan tüm ekonomik kesimleri içeren pazarlıklar yapma yanlıydı. Oysa ABD, her ekonomik kesimin ayrı ayrı pazarlığının yapılmasını istiyordu. Bunun yanı sıra her emperyalist ülke, kendi çıkarlarına uyan hakemliği tercih etmişti (Adalı, 2001: 264).

39 Örneğin, ABD, Avrupa ve Japonya'da stratejik öneme sahip ürünlerde geniş kapsamlı ticari engeller vardır. Ayrıca, ABD, Brezilya gibi yeni sömürge rejimlerle ilişkilerinde, "karşılıklılık" pek çok durumda reddetmekte ve Brezilyanın ihracatını sınırlarken, bu ülkenin enformasyon sektörünün serbestleştirilmesini talep etmektedir. Diğer yandan ABD'nin korumacı politikalarının açık örneği Beyaz Saray'ın çelik üreticilerini yurtdışı rekabetten koruma sözü vermesidir (Petras, 2002: 29,51).

pazarlık gücüne göre alındığı bu toplantılarda, tüm üye devletlerin uluslararası sermayenin önündeki engellerin kaldırılması için neredeyse kıyasıya yarışıklarını söylemek mümkündür. Bunun temelinde ise, Yılmaz'ın ifadesiyle:

... tek tek ulusal sermaye gruplarının çıkarlarının korunması hedefi yatar. ... bugüne kadar yalnızca kendi coğrafyasındaki çoğunluk üzerinde hegemonya oluşturmuş olan tek tek ulusal burjuvaziler de (geleşmiş dünyanın sermaye grupları dışında kalanlar) dünya ticaret döngüsüne dahil edilmek suretiyle sömürü ve hegemonya alanlarını genişletme çabasına girmişlerdir küreselleşme sürecinde. Daveti çıkaran egemen dünya sermayesinin hedefi bu değildir, kuşkusuz. Hedef, kapitalist sermaye birikim sürecini hızlandırmak amacıyla koruma altına alınan ulusal sistemlere sorunsuz ve engelsiz bir şekilde girebilmektir (2001: 14).

Dolayısıyla, kapitalizmin dünya coğrafyasına yayıldığı ve tüm toplumsal ilişkilere nüfuz ettiği, ulusal politikaların uluslararası sermayenin dayatmacı niteliğinden bağımsızlaşmasının güçleştiği bir ortamda, küresel kapitalizme eklenmeye hazır, çıkarları uluslararası sermayeyle örtüşen ve DTÖ gibi uluslararası kuruluşların anlaşmalarını içeride destekleyen yerli sermaye kesiminin stratejilerinin de önemi vurgulanmalıdır.

GATT sürecinden bu yana incelediğimiz süreçte de görüleceği gibi egemen kapitalist güçler, özellikle de ABD, bir yandan tüm dünyada devletlerin piyasa sistemine müdahale etmemesi temelinde "serbest" piyasanın gereklerini savunurken, diğer yandan da en fazla korumacı olan ekonomi olma konumunu sürdürmektedir. Ancak belirtmek gerek, korumacılık politikası ile devletler, yalnızca sermayenin ve burjuvazinin çıkarlarını koruma altına alma amacıyla müdahalede bulunurlar, yoksa bu politika doğrudan toplumun çıkarlarına dönük değildir; piyasa disiplini yalnızca emekçi kesimler için işletilir (Yılmaz, 2001: 66-67). Korumacılığın uygulanmasında ABD başı çekmekte, Avrupa devletleri de onu izlemektedir. Pazarlarını hiçbir zaman tam olarak açmayan, stratejik önemdeki sektörleri desteklemek veya korumak için müdahaleci politikalarından hiç vazgeçmeyen ABD ve Avrupa'da devlet müdahaleciği politikaları sermayeyi koruyup, sübvans ederek çıkarlarını genişletirken³⁹ "gelişmekte olan ülkeler" denilenler sübvansiyonları azaltmaya, tüm sektörlerdeki mal ve hizmetlerin önündeki ticaret engellerini ortadan kaldırmaya, devlet girişimlerini özelleştirmeye zorlanmaktadır. Böylece, bu devletler içeride sermaye için stratejik öneme sahip hizmet sek-

törlerini korurken, çokuluslu şirketlerine de piyasa fundamentalizmini uygulayan hedef ülkelerdeki fırsatlardan yararlanabilmenin yolunu açmaktadır (Petras, 2002: 49,65)⁴⁰.

Nitekim, ABD ve Avrupa devletleri arasındaki çatışmalar genelinde rakip güçlerden birinin diğerinin piyasasını zorlamaya kalkışması ile yükselmektedir. Ekonomideki durgunluk, spekülatif çöküş ve yoğunlaşan rekabet krizlerinin ortaya çıkması üzerine bu rakip ülkeler çok sayıda sektörde devlet müdahalesine başvurarak, tarım ve diğer devlet sübvansiyonlarını artırmakta, ithalata kotalar koyarak ticarete müdahale etmekte⁴¹; buna karşılık kar, faiz ve ticari avantaj akışını artırmak için az gelişmiş dünyanın sömürsü yoğunlaştırılmaktadır (Petras, 2002: 49). DTÖ eliyle dünya ticaret sisteminin düzenlenmesinin gerisinde ise, sermayeye tanınan ayrıcalıkların sayısını artırarak sınırlarını daha da genişletmek ve rekabet gücünü koruma altına almak yatmaktadır. Ancak, ABD'nin, DTÖ anlaşmalarına rağmen rakiplerine isteklerini dayatması sonucunda DTÖ çerçevesinde çözümü beklenen olayların ve davaların sayısı her geçen gün artmaktadır.⁴² Bu nedenle DTÖ, sermaye güçlerinin kendi aralarındaki çatışmaya platform olmayı sürdürecektir. Görünen o ki, kapitalist düzende sermaye grupları arasında dönen rekabete devlet aracılık etmekte ve bu rekabeti yönetmektedir. Bu anlamda ticaret ve piyasalar da uluslararası anlaşmalarla belirlenmekte, bu anlaşmalar aracılığıyla sermayenin talep ve çıkarları temsil edilmektedir. Dolayısıyla, GATS anlaşma sürecinin nasıl sonuçlanacağını da bu güçler arasındaki çatışmalar belirleyecektir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, DTÖ'nün kuruluşu ile uluslararası ekonomik ilişkiler üzerinde ve egemen ekonomiler arasında belli bir "uzlaşma" alanı açılmıştır. Kapitalizmin günümüzdeki aşamasını "jeo-ekonomik emperyalizm" olarak tanımlayan Bernard Gerbier, bu aşamanın kıtasal boyutta ekonomileri (örneğin Hindistan, Çin, Rusya ve Brezilya gibi) söz konusu uzlaşmanın zorunlu tarafları yaptığına dikkat çekmektedir:

Dünyanın bu yeni paylaşımının kaçınılmaz sonucu kıtasallaşmamış Üçüncü Dünya'nın "yeniden sömürgeleştirilmesi" ve kalkınma hakkının devridir. ... kıtasallaşmamış Üçüncü Dünya için perspektif açık: Bağımlılığın içine gömülme. Çünkü ekonomik teori açık ve kesin: serbest ticaretçi dünya ekonomileri dünyası, Lenin'in emperyalizmin kanunlarından biri olarak öne sürdüğü eşitsiz gelişmenin gelişimine yol açar (2001: 61-62).

Küreselleşme sürecinde kapitalizm eşitsiz ve bileşik gelişme-

40 Petras, sol ve sağ akademisyenler "neoliberalizm" ya da "serbest piyasalar" üzerine çalışadurunsunlar, bir tarafta ABD ve Avrupa, diğer tarafta Üçüncü Dünya ve eski komünist ülkeler arasındaki uluslararası ilişkilerin neo-merkantilizmle karakterize olduğu tezini savunur. ABD'nin neo-merkantilist imparatorluğun peşinde olduğuna ve artan biçimde tek yanlı kararlar ve politika oluşturmaya devam ettiğine işaret eden Petras, ABD'nin bu anlamda bölgedeki ticaret alanlarını daha fazla tekelleştirmeye, ticaret avantajlarını ve sermaye sınıfının çıkarlarını korumak için daha fazla tek yanlı siyasi kararlara, krizdeki neoliberal ekonomiler üzerinde kontrolü derinleştirecek askeri stratejilere daha fazla dayanmaya yöneldiğine işaret etmektedir. Bkz. (2002: 50,65).

41 Örneğin, ABD, Avrupa pazarlarının ABD muz ihracatçılarına açılması mücadelesi verirken, Japonya ve Avrupa devletleri, çelik, tekstil gibi pek çok ihracat malına uygulanan kotaların artırılması için ABD'yle müzakereler yürütmektedir (Petras, 2002: 29).

42 Bu dava örnekleri için bkz. (Wallach ve Sforza, 2002).

sini sürdürmekte ve etkilerini sürecin belirleyici bileşenleri – ulus-devletler – üzerinde göstermektedir. Günümüz gerçekliğinde bu sürecin bütün bileşenlerini büsbütün eşit hale getirmediğine, tam tersi, mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirdiğine tanık olunmaktadır. Bu gerçekliğe rağmen, örneğin, DTÖ - GATS müzakerelerinde bütün devletlerin eşit koşullarda pazarlık edebileceği ve kazanabileceği ileri sürülmektedir. Bu bir yanılsamadır. Bu ancak, kapitalizmin eşitsiz geliştiği ve eşitsiz geliştirmeye devam ettiği gerçeği göz ardı edildiğinde bir gerçeklik taşıyabilir. Kapitalizmin eşitsiz gelişme gerçeğinin bir sonucu olarak GATS müzakerelerinde geç kapitalistleşen sermaye birikimi yetersiz az gelişmiş devletlerin, örneğin Türkiye'nin, gücünün merkez karşı-sındaki zayıflığı ortadadır. Dolayısıyla, DTÖ ile pazarlık masasına oturan bu devletlerin verecekleri ödümlerin bedeli de ağır olacaktır. Ancak, küresel kapitalizmle eklemleme mücadelesi veren devletler DTÖ gibi uluslararası kuruluşlar karşısında zayıf görünmekle birlikte, dışarıda alınan kararların içeride ulusal politikalara uygulanmasında oldukça güçlüdürler. Ancak bunu söylerken, kuşkusuz, devletlerin uluslararası görüşmelerde kimi temsil ettiğinin de açıklığa kavuşturulması gerekir. Bu görüşmelerde devletler tüm toplum kesimlerini ve çıkarlarını temsil etmezler. Esasen, DTÖ - GATS karar süreçlerini belirleyen kapitalist devletler “ulusal çıkar” adı altında belli sınıfsal çıkarları, sermaye sınıfının ve kendi burjuvazisinin çıkarlarını, temsil ederler. Dolayısıyla, bu durum bir devletin politikalarına hükmedenlerle bu politikaların oluşumundan dışlananlar arasında ayırım yapmayı gerektirir. Bu ayırımın hem devletin politik davranışları bakımından hem de ekonomik temsil açısından önemli olduğuna işaret eden Marcuse'un yerinde saptamasıyla devam edersek,

... uluslararası müzakerelerde devletleri temsil edenler homojen bir ulusal ekonomik çıkarlar kümesini temsil etmezler; homojenlik pazarlık masasında çıkarların niteliği olarak, yani sektörel bakımdan ayrı ama sınıf nitelikleri bakımından benzer işletme ve finansal çıkarlar kümesi olarak, daha iyi kabul edilebilir. Anahtar bölünmeler devletler arasında değil, sınıflar arasındadır; homojenlik devletler değil, sınıflar içindedir (2001: 100).

Sonuç Yerine

Tarihinde hiç olmadığı kadar küresel hale gelen kapitalizmin yeni işleyiş dinamiği, yeni küresel düzenlemeleri ve bunların dayandığı oluşumları ve anlaşmaları da beraberinde getirmektedir.

Bu düzenlemenin ortaya çıkardığı yapılardan biri olan DTÖ, gerek kapitalizmin küresel düzeyde kurumlaşmasında gerekse de dünya pazarları üzerinde paylaşım savaşı veren sermayenin çıkarlarının temsil edilmesinde önemli bir yere sahiptir. Sermayenin küresel hakimiyetini kurma sürecinde DTÖ dayandığı anlaşmalar aracılığıyla bu hakimiyeti tüm dünya coğrafyasına yayma işlevini sürdürmektedir. Bu yazıda ele aldığımız GATS anlaşması başta kamusal hizmet alanları olmak üzere tüm hizmet alanlarını uluslararası sermayenin egemenliğine açan ve bunun ekonomik ilişkilerini dünya çapında örmeye devam eden bir anlaşmadır. Bu anlamda GATS, günümüzde uluslararasılaşan sermayenin piyasa ilişkilerini düzenleyen, denetleyen ve kurala bağlayan bir "anayasa" niteliği taşımakta ve küresel düzeyde tüm hizmet alanları özellikle de kamusal hizmet alanları buna göre yeniden yapılandırılmak istenmektedir.

GATS anlaşması küreselleşen kapitalist düzenin toplumsal yaşamın en temel haklarını metalaştırma ve tüm toplumsal ilişkileri buna göre düzenleme projesinin önemli bir parçasıdır. Başka bir deyişle, GATS "küralsızlaştırma" değil bir "yeniden düzenleme" anlaşması, DTÖ de küreselleşen kapitalizmin en temel düzenleyici örgütüdür.⁴³ Nitekim, kendini yeniden üretmeye gereksinim duyan kapitalist toplumsal ilişki her zaman için düzenleyici araçlara ihtiyaç duyar. Ancak, bu düzenleme araçlarının nasıl bir içerik kazanacağı ve nasıl şekilleneceği, düzenlemede temel hedefin ne olacağı verili sosyal ve siyasal güç dengeleri tarafından belirlenir. 1970'lerde kapitalizmin yapısal krizi ve toplumsallık eksenli projelerin gerilemesi ile birlikte neoliberal ideoloji deregülasyon söylemini merkezine alan bir strateji geliştirmiştir. Bu strateji günümüzde yaşanan krizlerin ardından yeni bir biçim ve söylem kazanmıştır. Devletin düzenlemeci ve müdahaleci rolü devam etmektedir, değişen ise bu müdahalenin sosyo-ekonomik niteliğindedir.⁴⁴ Küralsızlaştırma (*deregülasyon*) adı altında yürütülen bu müdahale biçimi verili sosyal, siyasal ve sınıfsal güç dengelerinin emekçi sınıflar ve toplumsal mücadelelerle elde edilmiş sosyal devlet kazanımlarına karşı sermaye lehinde değiştiği, sermayenin toplumsal ilişkilerin bütününe nüfuz ettiği ve egemenliğini kurduğu günümüz gerçekliğinde kamusal hizmet alanlarını liberalize etmeye, eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlere ayrılan harcamaları azaltmaya, yaşam standartlarını düşürmeye, çalışma ilişkilerinde esnekliğe giderek istihdamı düşürmeye, gelir politikasını yeniden düzenlemeye vb. yöneltilmektedir.

43 OECD Genel Sekreteri Donald Johnson Washington'da "Eğitimin Liberalizasyonu" konulu bir toplantıda yaptığı konuşmasında çeşitli muhalif grupların GATS'a yönelik tepkilerini duymazdan gelmeye çabaladığını ve son derece esnek düzenlenen GATS'ın muhaliflerin dedikleri gibi "bir küralsızlaştırma anlaşması" değil, tam tersine bir "yeniden düzenleme" anlaşması olduğunu söylerken, tam da bu gerçeğin altını çizmiş oluyordu. Bkz. (<http://www.anti-mai.org/gats/bltgats4.htm>).

44 Günümüz kapitalist toplumlarında devletin ekonomik yaşama müdahale araçları üzerine yerinde bir değerlendirme için bkz. (Çulhaoğlu, 2002; 281-283).

Bu durumda, devletin müdahalesi yerli ve yabancı sermayenin sınıf çıkarlarına hizmet etmeye yönelmektedir. Bütçe dışı fonlar, çeşitli sübvansiyonlar, tarifeler, imtiyazlar, ihaleler vb. yoluyla bu sınıfların çıkarları gözetilirken, emekçi sınıfların belli mücadeleleri sonucu elde ettikleri sosyal kazanımları ellerinden alınmaktadır. Dolayısıyla bir “yeniden düzenleme” anlaşması olan GATS hükümleri doğrultusunda, devlet ve devlet eliyle gerçekleştirilen ve toplumun tüm kesimlerini doğrudan ilgilendiren kamu hizmetleri küreselleşen kapitalist düzenin piyasa mantığına göre yeniden yapılandırılmak istenmektedir.

GATS anlaşması ile kar amacı güdülmeyen ve piyasa koşullarından görece bağımsız kalmış, başka bir deyişle sermaye mantığının bütünüyle nüfuz edemediği kamusal hizmet alanları piyasaya açılarak metalaştırılmaktadır. Yaşanan krizlerin ardından sayısız insanın işsiz kaldığı, yoksulluğun derinleştiği, sosyal standartların gerilediği ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderek gün yüzüne çıktığı günümüzde, GATS ile bu sorunlar daha da derinleşecek ve artacaktır. GATS kapsamında kamu hizmetlerinin piyasaya açılması ile aynı zamanda kamudaki örgütlü işgücünün yerini örgütsüz ve daha ucuz emek gücü alacaktır. Toplumsal yaşamda en temel haklardan olan eğitim, sağlık gibi adım adım ticarileştirilen ve GATS’la bir kamusal hak olmaktan çıkartılmaya ve sermayenin mantığına terkedilmeye çalışılan tüm hizmet alanlarının “karlılık” ve rekabet” ilkelerine göre yeniden düzenlenmesi, özellikle emekçi ve yoksul kesimleri derinden etkileyecek, süreç bu kesimleri temel kamusal hizmet alanlarından yararlanma hakkından mahrum bırakacaktır. Kısacası, emek gücünün kendini yeniden ürettiği kamusal hizmet alanlarının piyasa koşullarına ve piyasa ilişkilerine büsbütün terkedilmesi ile çalışanların toplumsal mücadelelerle kazandığı hakları ellerinden alınacak, ki sermaye tüm bu hakları geri istemektedir, böylelikle de sermayenin karşısında emekçi sınıflar güçsüz ve korumasız bırakılacaktır.

IMF ve Dünya Bankası gibi DTÖ de kapitalist dünya ekonomilerinin bütünleşmesinin yolunu açmakta ve aldığı kararlarla sermaye sınıfının çıkarlarını üst düzeyde temsil etmektedir. Devletler aracılığıyla temsil edilen bu çıkarlar üyeler arasında rekabete ve çatışmalara yol açmaktadır. Ancak belirtmek gerek, DTÖ ne kapitalist devletler ve sermaye sınıfları arasındaki çıkar çatışmalarının ve rekabetin çözümlenebileceği ne de daralan pazarlar ve krizler karşısında dünya pazarındaki paylaşım savaşında görece bir uzlaşmanın sağlanabileceği bir mercidir. Sermayeler arası

çatışmaların daha da belirginleştiği küreselleşme sürecinde DTÖ bünyesinde devam eden çatışmaların gerisinde egemen kapitalist güçlerin birbirlerine uyguladıkları korumacı politikalar yatmaktadır. GATS aracılığıyla egemen kapitalist güçler, bir yandan üye devletlerden tüm hizmet alanlarını liberalizasyona açmalarını, "serbest" ticaretin önündeki tüm engelleri kaldırmalarını isterken, diğer yandan da kendileri korumacılık siyasetinin gereklerine göre hareket etme yanlısıdır. Özellikle de rakiplerini dışlayarak ticari avantajlarını artırma mücadelesi veren ABD neomerkantilist bir gücün odağı olma arayışındadır. Dolayısıyla, önümüzdeki dönemde yeni uluslararası düzenlemelerde neomerkantilist politikaların öne çıkacağını söylemek mümkündür.

Son olarak, DTÖ - GATS'ın temel politikalarını belirleyen tarafların ulus-devletler, özellikle de merkez kapitalist devletler olduğu yazı boyunca yaptığımız tartışmalarda ortaya çıkmıştır. DTÖ ve GATS sürecini irdelediğimizde sınıf ilişkilerinin ve sınıf dengelerinin yeniden üretiminin hala ulus-devletlerin sorumluluk alanında yer aldığı, devletler arasındaki tartışma alanlarının da her bir devletin kendi ulusal ölçeğinde yaşanan sosyal ve siyasal dinamikleri tarafından oluşturulduğu ve müzakere süreçlerinde ulus devletlerin temel aktör olarak yer aldığı görülmektedir. Bu çerçevede, mal ticaretinden hizmet ticaretine, fikri mülkiyet haklarından ticaret haklarına kadar her alanı düzenleyen DTÖ anlaşmalarının sözleşme hükümlerinin devletler eliyle yürütülmesi ve uygulamaya konulması, ulus-devletin bitmediğini, aksine önemini ve işlevini sürdüreceğini göstermektedir. IMF ve Dünya Bankası gibi DTÖ de, kendi başına özerk, uluslarüstü bir iktidar odağı olmaktan uzaktır. Esas olarak bu tür uluslararası kuruluşların varlığı küreselleşmenin, dünya piyasalarında kendi rekabet güçlerini artırmak ve bu rekabet alanlarını korumak isteyen kapitalist devletlerin izledikleri politikalarla biçimlenen bir süreç olduğunu yansıtmaktadır. Kapitalist dünya sisteminin tümünü kapsayıcı biçimde örgütlenen ve arkasına merkez kapitalist ülkeleri alan DTÖ'nün bu süreçteki işlevi de, kuşkusuz, uluslararasılaşan sermayenin çıkarlarını korumak ve merkezin dışında kalan dünyanın küresel kapitalizmle eklenme biçimlerini denetlemek olacaktır. ■

Kaynakça

- Abay, T. (2002) "GATS ve Kamu Hizmetleri", *Mülkiye*, 26 (234), 25-95.
- Adalı, S. (2001) *Sömürgeçlikten Küreselleşmeye: "Kapitalizm Öldürür!"*, İstanbul: Pencere.
- Adda, J. (2002) *Ekonominin Küreselleşmesi*, çev. S. İnceci, İstanbul: İletişim.
- Amin, S. (1999) *Küreselleşme ve Kapitalizm*, çev. V. Erenus, İstanbul: Sarmal.
- Çulhaoğlu, M. (2002) "Kapitalist Özel Mülkiyetin Karşısında Kamusal Mülkiyetin Temelleri", *Doğru-da Durmanın Felsefesi I*, İstanbul: YGS, 272-285.
- DPT (2000) *Hizmet Ticaretinin Serbestleştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- EI/PSI (2002) "The WTO and Millennium Round: What is at Stake for Public Education?, Common Concerns for Workers in Education and Public Sector", <http://www.ei-ie.org/pub/english/epbeip-siwto.html>
- Erdoğan, S. (2002) "Hizmetlerin Uluslararasılaşması", Güler, B. A. (der.), *Hizmetler Ticaretinde Küreselleşme: GATS Anlaşması*, Ankara: DİSK/ Genel-İş, 69-85.
- Erol, P. (2002) "Hizmet Ticareti Genel Anlaşması GATS ve Tüm Hizmetlerin Kapitalist Çevrime Dahil Edilmesi", <http://www.ir.metu.edu.tr/conference/papers.html>.
- Genel-İş (2001) "GATS Saldırısı Derhal Durdurulmak Zorunda", *Emek*, 65, 1-16.
- Gerbier, B. (2001) "Jeo-Ekonomik Emperyalizm, Kapitalizmin Güncel Aşaması", çev. B. Çolak, *Mürekkap*, 17, 57-64.
- Güler, B. A. (der.) (2002) *Hizmetler Ticaretinde Küreselleşme: GATS*, Ankara: DİSK/ Genel-İş.
- Heyneardhi, H. (2002) "GATS: Su, Ticareti Yapılabilen Değerli Bir Metadır", *Jakarta Post*, Endonezya, <http://www.antimai.org/mkyy/sumakale.htm>
<http://www.hazine.gov.tr>
<http://www.antimai.org>
<http://www.antimai.org/ba/dek01gats.htm>
<http://www.antimai.org/dag/gatsegenterna.htm>
<http://www.antimai.org/gats/bltgats3.htm>
<http://www.antimai.org/gats/bltgats4.htm>
<http://www.antimai.org/gats/bltgats5.htm>
http://www.wto.org/english/tra-top_e/serv_e/serv_e.htm
- Karahanoğulları, O. (2002) *Kamu Hizmeti (Kavram ve Hukuksal Rejim)*, Ankara: Turhan.
- Kazgan, G. (1994) *Yeni Ekonomik Düzen'de Türkiye'nin Yeri*, İstanbul: Altın Kitaplar.
- Krajewski, M. (2001) "Research Paper", CIEL, <http://www.gatswatch.org/docs/marcus.html#II>
- Lang, T. ve C. Hines (2000) *Yeni Korumacılık – Geleceği Serbest Ticarete Karşı Koruma*, çev. T. Törün, İstanbul: Kaynak.
- Marcuse, P. (2001) "Küreselleşmenin Dili", çev. S. Kılıç, *Mürekkap*, 17, 84-97.
- Ongun, M. T. (1997) "Hizmet Ticareti Genel Anlaşması ve Olası Sonuçları", *Türk-İş/97 Yıllığı 1990'ların Bilançosu*, Cilt 2, Ankara: Türk-İş, 350-367.
- Önder, İ. (2002) "GATS ve Kamu Hizmetleri", *Mülkiye*, 26 (234), 25-95.
- Özışık, Z. (2001) "Sermayeye Sunulan Hizmet GATS - I", *Evrinsel*, 12.07.2001
- Petras, J. (2002) *Küreselleşme ve Direniş*, çev. A. Ekber vd., İstanbul: Cosmopolitik.
- Şahin, Ç. (2002) "Dünya İş Bölümünde GB Olgusu ve AB Türkiye İlişkileri Boyutu", *Mürekkap*, 19, 63-83.
- Şengünlü, F. (2002) "GATS ve Kamu Hizmetleri", *Mülkiye*, 26 (234), 25-95.
- Tsoukalas, K. (2001) "Küreselleşme ve 'İcra Komitesi': Çağdaş Kapitalist Devlet Üzerine Düşünceler", çev. S. Ertüzün, *Mürekkap*, 17, 84-97.
- TMMOB - İnşaat Mühendisleri Odası (2003), *Teknikgüç*, 122, Ankara: TMMOB.
- Yılmaz, G. (2001) *Kapitalizmin Kaleleri - II DTÖ Dünya Ticaret Örgütü*, İstanbul: TMMOB.
- Wallach, L. ve M. Sforza (2002) *DTÖ: Kimin Ticaret Örgütü? Şirket Küreselleşmesine Direnmek İçin Nedenler*, çev. D. Aytas, İstanbul: Metis.
- Wesselius, E. (2002) "Behind GATS 2000: Corporate Power at Work", *TNI Briefing Series*, No:6, <http://www.tni.org/reports/wto/wto4.pdf>
- WTO (1998a) *Education Services: Background Note by the Secretariat, S/C/W/49*, http://www.wto.org/english/tra-top_e/serv_e/w49.doc.
- WTO (1998b) *Health and Social Services: Background Note by the Secretariat, S/C/W/50*, http://www.wto.org/english/tra-top_e/serv_e/w50.doc